
/68

मार्च १९९७

Statement about ownership of CHANDOBA (Marathi)
Rule 8 (Form VI), Newspapers (Central) Rules, 1956

1. Place of Publication	'CHANDAMAMA BUILDINGS' 188, N.S.K. Salai Vadapalani, Madras-600 026
2. Periodicity of Publication	MONTHLY Ist of each calender month
3. Printer's Name	B.V. REDDI
Nationality	INDIAN
Address	Prasad Process Private Limited 188, N.S.K. Salai Vadapalani, Madras-600 026
4. Publisher's Name	B.VISWANATHA REDDI
Nationality	INDIAN
Address	Chandamama Publications 188, N.S.K. Salai Vadapalani, Madras-600 026
5. Editor's Name	B.NAGI REDDI
Nationality	INDIAN
Address	'Chandamama Buildings' 188, N.S.K. Salai Vadapalani, Madras-600 026
6. Name and Address of individuals who own the paper	CHANDAMAMA PUBLICATIONS PARTNERS: 1. Sri B. VENKATRAMA REDDY 2. Sri B.V. NARESH REDDY 3. Sri B.V. SANJAY REDDY 4. Sri B.V. SHARATH REDDY 5. Smt. B. PADMAVATHI 6. Sri B.N. RAJESH REDDY 7. Smt. B. VASUNDHARA 8. Kum. B.L. ARCHANA 9. Kum. B.L. ARADHANA 'Chandamama Buildings' 188, N.S.K. Salai Vadapalani, Madras-600 026

I, B Viswanatha Reddi, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

1st March 1997

B. VISWANATHA REDDI
Signature of the Publisher

विशेष समाचार

युनायटेड अरब एमिरेट्स्

भारताच्या इतिहासाचा अभ्यास करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना ईशान्येकडील सात राज्यांबद्दल माहिती असेलच. सिंधुशाखा परिसरात सात देश आहेत. त्यांना 'सेव्हन सिस्टर्स' असे म्हणतात. अलिकडे त्यांना (संयुक्तपणे) 'युनायटेड अरब एमिरेट्स्' (यू.ए.ई.) असे संबोधले जाते. रस अल् कहिमा, अुम अल कवान, अजमान, शारजा, दुबई, अबुधाबी आणि फ्युजेरा नामक हे सात देश ईशान्येला पसरलेले आहेत. युनायटेड अरब एमिरेट्स्ने २ डिसेंबरला आपली रजतजयन्ती साजरी केली.

दीडशे वर्षापूर्वी या देशांना 'ट्रूसियल स्टेट्स्' असे म्हणत असत. १८२० च्या सुरुवातीला ब्रिटनबरोबर एक तह झाला, अन् त्यामुळे त्यांना हे नाव मिळाले होते. स्थानिक राज्यकर्त्यांनी जो तह मान्य केला, त्यानुसार ब्रिटन आपल्या सेना तेथे ठेवू शकत असे. अबुधाबींचे शेख जावेद खलीफा अल् नाझ्यान यांनी दीर्घकाळ (१८५५ ते १९०९) शासनभार संभाळला. एमिरेट्सच्या सध्याच्या अध्यक्षांचे बंधु शेख शक्र हे १९२८ मधे सिंहासनावर बसले. त्यांचे बंधु शेख जावेद यांनी धार्मिक गुरूकडून विद्या प्राप्त करून घेतली व वाळवंटी प्रदेशात खूप प्रवास केला. त्यांनी आपल्या बन्धूला असे कळवले की, वाळवंटी प्रदेशात तेल-विहिरी खोदणाऱ्या विविध ब्रिटिश संस्थांना त्याने मदत करावी. तेल-अुद्योगाची त्यांनी विशेष माहिती मिळवली, अन् असेही ओळखले की या तेल-विहिरीच आपल्या देशाचे भविष्य अुज्वल करू शकतील.

एवढ्यातच 'पूर्व प्रान्तांच्या शेख'च्या स्वरूपात त्यांची नियुक्ती झाली. त्यांच्या जबाबदाऱ्या जास्तच वाढल्या. अल् अमिन प्रान्ताला व्यावसायिक भूमी बनवण्यात आले. त्यामुळे त्या प्रान्ताच्या लोकांच्या सामाजिक जीवनात मोठेच परिवर्तन घडले.

६ ऑगस्ट, १९९६ रोजी ते अबुधाबींचे शासक बनले. तेल-विहिरीपासून मिळणाऱ्या अुत्पन्नातून त्यांनी प्रजाहितासाठी आवश्यक योजना बनवल्या अन् देशाच्या अभिवृद्धीसाठी खूप प्रयत्न केले. ब्रिटनने सिंधु शाखांमधल्या आपल्या सैनिक-तुकड्या काढून घ्यायची इच्छा प्रकट केल्यामुळे आपसात तहही सहजपणे घडून आला. शेख जावेद यानंतर स्वत: बाकी सहा देशांच्या नेत्यांना भेटले व आपल्या सात देशांच्या फेडरेशनची आवश्यकता त्यांना समजावून दिली.

१८ जुलै, १९७१ रोजी 'युनायटेड अरब एमिरेट्स्' म्हणवल्या जाणाऱ्या फेडरल स्टेटच्या निर्मितीचा निर्णय झाला. याला एक अैतिहासिक निर्णय म्हणता येईल. चार महिन्यांनंतर २ डिसेंबरला तो अमलात आला. अबुधाबीचे शेख जावेद बिन सुलतान एमिरेट्सचे अध्यक्ष

नियुक्त झाले. यानन्तर दर पाच वर्षांनी त्यांचीच निवड होत आली आहे.

फेडरेशन बनल्यानन्तर सात देशांनी विविध क्षेत्रात त्वरित प्रगती केली. शिक्षण क्षेत्राचेच अुदाहरण घेअू. १९७१ मधे तेथे केवळ १४७ शाळा होत्या. व्यावसायिक कॉलेज किंवा विश्वविद्यालये नव्हतीच. आता ९९० पेक्षा अधिक शाळा आहेत. अल् अमिनमधे १९७७ मधे एमिरेट्स् विश्वविद्यालयाची स्थापना झाली. यात जवळजवळ पंधरा हजार विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत. अुल्लेखनीय गोष्ट अशी की, त्यात काही परदेशी विद्यार्थीही आहेत. देशाची ८४ टक्के प्रजा साक्षर आहे. मध्यपूर्व देशांपैकी यू.ए.ई.ची मुलेच जास्त निरोगी आहेत. १९९६ मधे युनिसेफने या गोष्टीला दुजोरा दिला.

अतिथि सत्कार

अेके काळी क्षेत्रपुर गावात सर्पानन्द नावाचा एक भाग्यवान माणूस रहात असे. येण्याऱ्या अतिथींचा चांगला आदर-सत्कार करून मोठ्या प्रेमाने तो त्यांच्या गरजा भागवत असे. त्याला अगदी खात्रीपूर्वक असे वाटे की आपल्यासारखा अतिथि-सत्कार करणारा दुसरा कोणी नव्हेच!

जे कोणी अतिथि येत, ते: सर्पानन्दची खूप स्तुती करून निघून जात. यामुळे सर्पानन्दला फारच हर्ष होई. परन्तु चांगला पाहुणचार घेऊन परत जाताना गोपाळ मात्र त्याला म्हणाला, "श्रीपुरच्या रंगनाथनन्तर पाहुणचाराबद्दल कुणाचं नाव घ्यायचं म्हटलं, तर तुमचंच घ्यावं लागेल.

श्रीपुरच्या रंगनाथला अतिथिसत्काराबद्दल पहिला नंबर देऊन गोपाळने सर्पानन्दचे मन दुखवले. त्याने गोपाळला विचारले, "हा रंगनाथ आहे तरी कोण? त्याचं खास असं वैशिष्ट्य काय?

आश्चर्यचकित झालेला गोपाळ म्हणाला, "ऑं? तुम्हाला रंगनाथबद्दल खरंच काही माहिती नाहीय? त्याचं वैशिष्ट्य शब्दात बांधता येणं अशक्य! तुम्ही स्वत:च एकदा श्रीपुरला जाऊन आलात, की तुम्हाला त्याचं वैशिष्ट्य कळून जाईल.

आता सर्पानन्दला रहावेना. दुसऱ्याच दिवशी निघून तो श्रीपुरला पोचला. आणि पत्ता काढून रंगनाथच्या घरी गेला.

रंगनाथचे छोटे कौलारू घर होते. तो बाहेर कट्ट्यावरच बसलेला होता. सर्पानन्दला पाहून तो त्याच्याशी बोलला; त्याची चौकशी केली. पण सर्पानन्दने खरी गोष्ट लपवून 'आपण हिऱ्यांचा व्यापारी असल्या' चे सांगितले.

"तुम्हाला हिरे विकायचे असतील तर शंभुनाथच्या घरी जा. तुमचा जास्तीत लाभ होईल असं पाहतील ते. हिऱ्यांची चांगली किंमत मिळेल तुम्हाला. हिऱ्यांची पारख त्यांच्याइतकी कोणालाच नसेल." रंगनाथने सल्ला दिला.

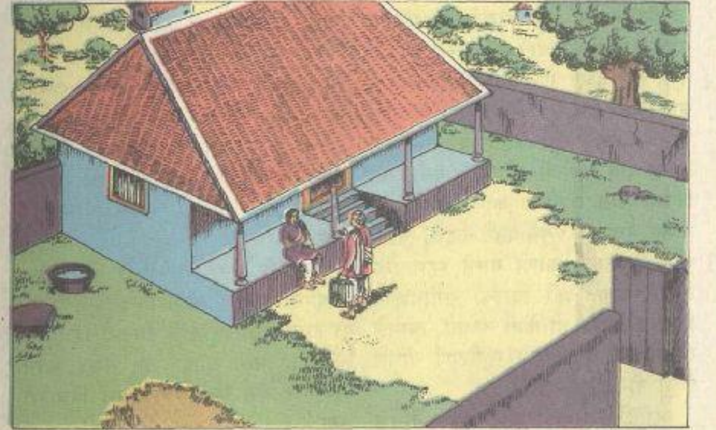
सर्पानन्दने ताबडतोब विचारले, "पण मी तुमचा अतिथि म्हणून रहायचं म्हटलं, तर काही हरकत नाही ना?" "महाराज, तुम्ही तर फार 'मोठे' वाटताय! मी आपला आहे एक गरीब माणूस! तुमचा पाहुणचार रीतसर करू शकणार नाही मी!" आपली असमर्थता प्रकट करत रंगनाथ म्हणाला.

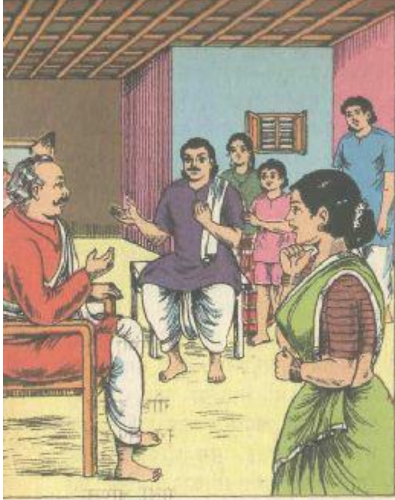
"माझी तर तुमच्याच घरी रहायची इच्छा आहे. पण आता तुम्हालाच पसन्त नसेल तर तसं सांगा; मी शंभुनाथकडे जाऊन राहीन."

रंगनाथने आता ताबडतोब सर्पानन्दला घरात बोलावून परसात घेऊन जाऊन पाय धुवायला पाणी दिले. थोड्याच वेळात रंगनाथच्या बायकोने जेवणाची व्यवस्था केली. जेवणात पक्वान्न नसले तरी बाकीचे पदार्थ चवदार होते.

भोजनानन्तर सर्पानन्दने शंभुनाथकडे जायची इच्छा दर्शविली. परन्तु त्याला अडवत रंगनाथ म्हणाला, "तुम्हाला माझ्या घरी रहायचंय ना; मग आज माझ्या घरीच पाहुणचार होईल तुमचा. नंतरच कुठं जायचं असेल तिथं जा तुम्ही."

सारा दिवस तिथे कसा काढावा हे कळेना सर्पानन्दला. त्याच्या मनात आले, "रंगनाथचा पाहुणचार अगदी साधाच तर दिसतोय! मी आपल्या घरी आलेल्या पाहुण्यांसाठी पक्वान्नं बनवतो आणि प्रेमानं खायला घालतो. मग गोपाळला या रंगनाथचाच अतिथिसत्कार सर्वोत्तम का वाटला बरं?" अशा विचारात तो मग्न असतानाच रंगनाथच्या कुटुंबातील सर्वजण

तेथे आले. त्यात रंगनाथची बायको, मुले अन् भाऊही होता.

त्या सर्वांनी सर्पानन्दकडे क्षेत्रपुरबद्दल माहिती विचारली त्याने सांगितलेली माहिती नीट लक्ष देऊन ऐकली. बोलता-बोलता सर्पानन्दला संगीताचे ज्ञान असल्याचे त्यांनी जाणले. लगेच खूप आग्रह करून त्यांनी त्याला दोन गाणीही गायला लावली. त्या दिवसापर्यन्त कधीच, कोणी सर्पानन्दचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकून घेतले नव्हते, त्याची चौकशी करून कोणी गाणी म्हणायला लावले नव्हते की त्याच्या संगीताच्या ज्ञानाची तारीफ ही केली नव्हती. त्यामुळे रंगनाथच्या कुटुंबीयांचे स्तुतिपूर्ण बोलणे ऐकून तो प्रसन्न झाला.

अतिथि-सत्कार म्हणजे केवळ 'पाहुण्याला पोटभर खायला घालणे' इतकाच नव्हे. त्याचे बोलणे श्रद्धापूर्वक ऐकले पाहिजे, त्याला आपली विद्वत्ता प्रकट करायला वाव द्यायला पाहिजे. हेच तर खरे आतिथ्य! सर्पानन्दला हे सर्व मनोमन कळून चुकले.

यानन्तर त्यानेही रंगनाथच्या कुटुम्बीयांची वैशिष्ट्ये त्यांच्याकडून जाणून घेतली. त्याच्या प्रश्नाला अुत्तर देताना रंगनाथ म्हणाला, ''आमच्या गावात खूपशी जुनी देवळे आहेत, फळबागा आहेत; खूप जुना एक किल्लाही आहे या गावात. तुमची बघायची इच्छा असेल तर माझी मुलं आणतील फिरवून तुम्हाला! पण तुम्ही नक्की दमून जाल खूप! चालावं लागेल ना बरंच!''

गाव फिरून पहायचा सर्पानन्दचा अुद्देश नव्हताच. त्यामुळे दमल्याचा बहाणा करून त्याने ते टाळले अन् कुटुम्बातले कोणकोण कोणकोणत्या विषयात प्रवीण आहे हे विचारून घेतले. रंगनाथ स्वतः चित्रकार होता; चांगली चित्रे काढू शकत असे तो. त्याची बायको छान गायची, भाऊ कविता करायचा अन् मुलं मातीची सुन्दर खेळणी बनवत अशी माहिती मिळून त्याला बरे वाटले.

सर्वांची कला थोडीथोडी आपल्याला पहायला आवडेल असे सर्पानन्दने सुचवताच, ते टाळण्याच्या अुद्देशाने रंगनाथ म्हणाला, ''तुम्ही दमला आहात ना; तेंव्हा आत्ता तुम्हाला त्रास नको. आज पूर्ण विश्रान्ती घ्या.''

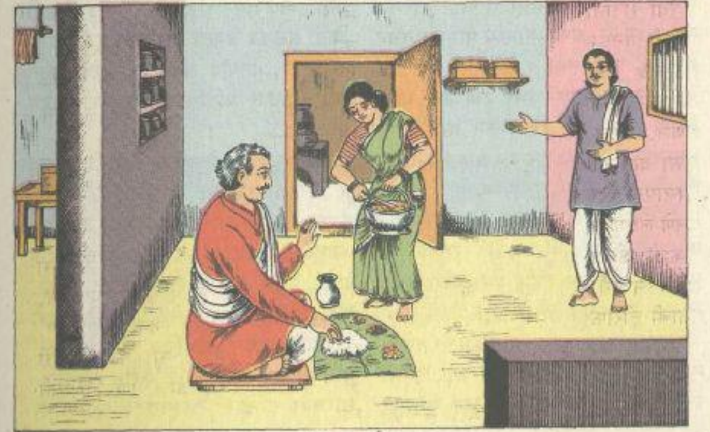
तरीही सर्पानन्दने आग्रह केल्यावर रंगनाथ म्हणाला, ''आमच्या घरातल्या सर्वांना फार आवडलात तुम्ही. आमची इच्छा आहे की, तुम्ही आणखी काही दिवस आमच्याकडे रहावं. मग रोज आम्ही तुम्हाला आपली कला दाखवू. जोपर्यन्त हा सारा कार्यक्रम पुरा होत नाही, तोपर्यन्त तुम्हाला रहावं लागेल आमच्याकडे.''

सर्पानन्दला त्याच्या या प्रस्तावामुळे आनन्द वाटला. स्वतःच्या बाबत पाहुण्याला माहिती करून देण्यासाठी त्याच्याशी कसे वागावे हे त्याला समजले. त्याने आता ठरवले की, यापुढे आपणही आपल्या पाहुण्यांना स्वतःबद्दल आपणहोऊन काही सांगायचे नाही. घरी आल्या अतिथिला दोन-तीन दिवस आपल्या घरी ठेवून घेण्यासाठी कसे प्रामाणिक आणि तत्पर असायला हवे, हेही त्याला समजले; 'अतिथि केंव्हा एकदा परत जातोय' अशी प्रतीक्षा करणे योग्य नव्हे.

रात्रीच्या जेवणात सर्पानन्दला आवडणाऱ्या भाज्या रंगनाथच्या बायकोने बनवल्या. दुपारच्या गप्पांमधे मोठ्या चातुर्याने तिने त्याची आवड जाणून घेतली होती.

जेवणानन्तर सर्वांनी थोडा वेळ गप्पा मारल्या. नन्तर सर्पानन्दला. एका खोलीत घेऊन जाऊन रंगनाथने विचारले, ''तुमची काही अपुरी इच्छा असेल तर सांगा, मी पुरी करीन ती.''

ही तर अगदीच अशक्य गोष्ट झाली! कारण रंगनाथ सामान्य असून सर्पानन्द चांगला गबर माणूस! तो काय सर्पानन्दची इच्छा पुरी करणार! तेव्हा त्याला चांगला धडा शिकवयच्या अुद्देशाने सर्पानन्द म्हणाला, ''असं बोलणं बरं नाही दिसत

तुम्हाला! तुम्ही पुरी करू शकणार नाही, अशी इच्छा मी का व्यक्त केली, असं वाटेल मला शेवटी! अन् तुम्हालाही वाईट वाटेलच ना? कोणीही आपलं सामर्थ्य पाहूनच वचन द्यावं, हे योग्य नव्हे का?''

''तुमचं बोलणं शंभर टक्के खरं आहे. तुमची इच्छा पुरी करू शकेन अशी खात्री असल्यामुळेच ती विचारायचं धाडस केलं मी. तेंव्हा अगदी न:संकोचपणे बोला.''

''देवलोकात पोचून अप्सरांचं नृत्य पहायची इच्छा आहे माझी!'' रंगनाथ ती पुरी करू शकणार नाही, असे दर्शवण्याच्या स्वरात सर्पानन्दने इच्छा व्यक्त केली.

पलंगाकडे बोट दाखवत रंगनाथ म्हणाला, ''आता जरा आराम करा. तुमची इच्छा नक्की पुरी होईल.'' अन् तो त्या खोलीतून बाहेर पडला.

पलंगावर पडल्यावर सर्पानन्दला दुसऱ्याच क्षणी झोप लागली. त्याला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात तो देवलोकात पोचला अन् त्याने तिथे अप्सरांचे नृत्य पाहिले. दुसऱ्या दिवशी जाग आल्यावर तो खूप संतुष्ट दिसत होता. रंगनाथजवळ कृतज्ञता व्यक्त करून, आपण बरोबर स्वप्न कसे पहू शकलो याबद्दल त्याने विचारले, ''ते स्वप्न खरंच होतं'' असे म्हणून रंगनाथने त्याला खरी गोष्ट सांगितली.''

रंगनाथकडे एकदा एक अतिथि आला. तो पाहुणचारावर फार खूश झाला आणि म्हणाला, ''पुत्रा, मी तपोसम्पन्न आहे. आपल्या तपस्येचा एक भाग कुणाला तरी अर्पण करायची माझी तीव्र इच्छा आहे. तो भाग एकाद्या अुत्तम माणसाला द्यायचं मी ठरवलं होतं. आज लायक माणूस भेटलाय मला. आजपासून रोज तुझी एक इच्छा-ती किती असाध्य असली तरी नक्की पूर्ण होईल. या वराने अमर्याद संपत्तीचा वारस बनून अशाच प्रकारे अतिथि-सत्कार करत राहून सुखी हो.''

तपस्व्याच्या बोलण्यावर जराही आनन्द न दर्शवता रंगनाथ म्हणाला, ''स्वामी, आपण माझ्या घरी आलात हे माझं सौभाग्य. आपण देअू केलेला वर फार धोकादायक आहे. इच्छा ही मनाशी संबंधित असते. मनावर ताबा ठेवणं कठीण! त्यामुळे वराचा दुरुपयोग करून कदाचित मी अनेकांना त्रासच देईन, त्यांना दु:खी करीन. आपणा-सारख्या इन्द्रिय-निग्रहीनाच वर योग्य होणार. माझ्यासारख्या सामान्य माणसांना तो योग्य नव्हे.'' अतिथि म्हणाला, ''मग रोज तुझ्याकडे शंभर सोन्याच्या मोहोरा वर्षाव्यात असा आशिर्वाद देअू का?''

''मला इतकं सोनं मुळीच नको. स्वत: शेतात खपून जेवढं मिळेल, तेवढंच असावं माणसाजवळ. त्यातून त्यानं गुजराण करावी. मी पाहुणचार केला. तर तोही त्याच पैशांतून करावा. मला तुमचा हा वरही नको.''

''मग अतिथीची इच्छा पुरी करायचा वर देअू का? जसं सोनं, चांदी जवाहिर वगैरे?'' अतिथीने विचारले.

''पण मला आपल्या परिश्रमांचं म्हणून फळ प्राप्त होणार नाही ना. तेंव्हा अतिथींना संतुष्ट करायचा वर द्या मला.'' रंगनाथ म्हणाला.

''अतिथींना संतुष्ट करायचं असेल, तर धन, वस्तु अन् वाहनांची गरज पडेल ना?'' अतिथीने विचारले.

''मी तसं केलं, तर लोक माझ्याकडून पाहुणचार घ्यायला न येता दान घ्यायला येतील. मी 'दानी' बनू इच्छित नाही. माझी तर इच्छा आहे की दूरदूर अंतरावरून माझ्याकडे येणारांना मी आश्रय देअून त्यांचा पाहुणचार करू शकावं, इच्छांचा मनाशी संबंध आहे नं? मन तृप्त करावं अशी शक्ति द्या मला.'' रंगनाथने मागणी केली.

रंगनाथची इच्छा आता तपस्व्याला नीट कळली. तो म्हणाला, ''जे स्वत: होअून तुझ्याकडे येतील, त्यांचाच फक्त पाहुणचार करत जा. दिवसातून फक्त एकदाच तुझ्या अतिथीची इच्छा पूर्ण होईल, अन् तीही रात्री झोपेत! त्यामुळे त्याचं मन पूर्णत: तृप्त होईल.'' तेंव्हापासून रंगनाथ त्याप्रमाणेच अतिथिसत्कार करत राहिला.

ही सर्व हकिकत ऐकल्यावर सर्पानन्दच्या सर्व शंका नाहीशा झाल्या, स्वत:ची इच्छा पूर्ण करण्यासाठी रंगनाथ त्या शक्तीचा अुपयोग करत नाही, हे त्याला समजले. अतिथीच्या फक्त शरीरालाच नव्हे, तर मनालाही संतुष्ट करण्याचा त्याचा प्रयत्न असतो; म्हणूनच गोपाळने रंगनाथची मोठी स्तुती करून स्वत: जाअून त्याला भेटायला सुचवले. घरी परल्यावर सर्पानन्दने स्वत:चीही वागणुक बदलली.

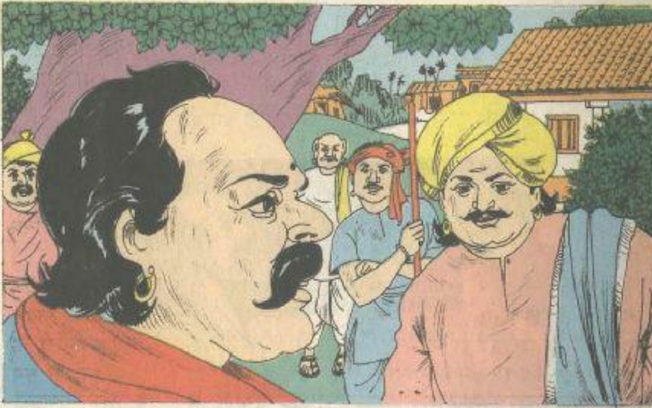
जनावराचा स्वभाव

नारायण नुकताच काशीयात्रा करून आला. गावच्या चावडीवर लोकांना आपले अनुभव सांगता सांगता तो म्हणाला, ''यात्रेत मला दोन पांगळी माणसं भेटली. मी जिथे राहिलो होतो, तिथे त्यांपैकी एकाला मी जेवण दिलं अन् वर थोडे पैसेही दिले. दुसऱ्या अपंगालाही मी भरपूर मदत केली.

यात्रेहून परत येत असताना मला प्रथम तो दुसरा अपंग दिसला. मी पहिलं, की तो एका आश्रमाची स्थापना करून ऋषिवेषात माळ अन् कमंडलू घेऊन तिथे बसलेला होता. मला पाहूनही त्यानं न पाहिल्याचं सोंग केलं. त्याचे शिष्य त्याची स्तुति करत लोकांना त्याचं महात्म्य सांगून त्यांच्याकडून पैसे अुकळत होते.

तसाच पुढे गेल्यावर काही अंतरावर मला तो पहिला अपंगही दिसला. मला ताबडतोब ओळखून मी रहात असलेल्या जागी तो आला अन् माझी लहानमोठी कामं करत राहिला. माझ्याबद्दल त्यानं खूप आदरभावना दर्शवली. पण मला हे समजत नाहीय की, दोघांच्या वागणुकीत इतका फरक का?''

त्याची शंका दूर करत गावप्रमुख म्हणाला, ''नारायण, कुत्र्याला खायला घालून पहा; तो तुमच्या अंगावर एकादी माशीही बसू देणार नाही! त्याचप्रमाणे एकाद्या मांजराला दूध पाजून पहा; ते तुमच्याचकडून स्वतःची सेवा करून घेईल. कुत्रा आपल्याला खायला घालणाराला भगवंतापेक्षा महत्वाचा समजतो, पण मांजर मात्र स्वतःलाच भगवान मानतं! काशीयात्रेत तुला प्रथम भेटलेला अपंग कुत्र्यासारखा अन् दुसरा मांजरासारखा आहे. दोघांनी आपापला स्वभाव दाखवून दिला. माणूसही एक प्राणीच-जनावरच ! पण विचार करण्याच्या विशेष शक्तीमुळे तो जनावरांपेक्षा निराळा असतो. तरीही काहीजण आपला जनावर-स्वभाव दाखवत रहातात.

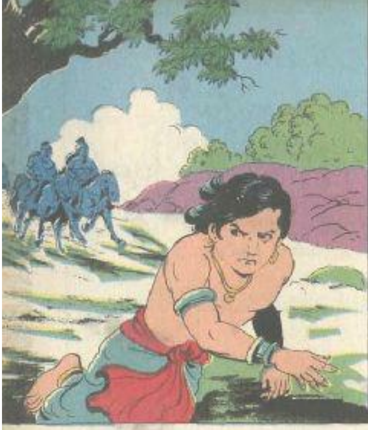
सम्राट अशोक

मगध साम्राज्याच्या राजधानीचे नगर अुद्याने आणि खूप लगडलेल्या फलवृक्षांनी पुरेपूर भरलेले होते. नगरातील प्रजेलाही निसर्गाचे भारी प्रेम असे, त्यामुळेच त्यांनी राजमार्ग व अन्य रस्त्यांच्या दोन्ही बाजूंना दाट छाया देणारे फुले अन् फळांचे वृक्ष लावून नीट वाढवले होते. नगरात पाहू तेथे सुगन्धी फुलेच फुले असत. या फुलांमुळेच नगराच्या एका भागाचे नाव 'कुसुमपुर' ठेवले होते. त्यातही तेथे पाटल-पुष्पे जास्त प्रमाणात फुलत असल्याने या राजधानीच्या नगराचे मोठे सार्थक असे 'पाटलीपुत्र' नाव पडले होते.

गंगा व सोन नद्यांच्या संगमावर जवळजवळ दोन हजार वर्षांपूर्वी अजातशत्रू नावाच्या राजाने किल्ला बांधला. दोन शतकांनंतर राजा चंद्रगुप्तने त्याचे क्षेत्र वाढवले अन् तो अधिक मजबूतही बनवला. त्यावेळी किल्ल्याला सत्तर बुरूज अन् चौसष्ट दरवाजे होते.

नन्दवंशीय राजे मगधवर शासन करत असत. किशोरवयीन चन्द्रगुप्तच्या मातेचा नन्दवंशीयांनी अपमान केल्यामुळे तो नन्दवंशाच्या विरोधात अुभा राहिला. नन्दराजांनी चन्द्रगुप्तला पकडण्याची आज्ञा आपल्या शिपायांना दिली. त्याला खूप कडक शिक्षा द्यायचा त्यांचा विचार होता. पण चन्द्रगुप्त त्यांच्या हाती लागला नाही. स्वतःला वाचवून तो नगराबाहेर निघून गेला.

विश्वविजेता बनण्याचे स्वप्न बाळगून ग्रीक सम्राट अलेक्झांडरने भारतावर आक्रमण केले, तेंव्हाच मगधमधे या घडामोडी चालू झाल्या. चन्द्रगुप्त निर्भयपणे त्याच्या समोर

गेला व त्याच्या आक्रमणाला त्याने विरोध केला. त्याची निर्भत्सना केली. अलेक्झांडरनेही चन्द्रगुप्तला कैद करायची आज्ञा दिली. घोडेस्वार सैनिकांच्या पाठलागापासून स्वतःला वाचवून चन्द्रगुप्त तेथूनही पळाला.

असा धाडसी व अुद्दंड स्वभावाचा चन्द्रगुप्त नंतर मगधच्या सिंहासनावर कसा काय बसू शकला? चन्द्रगुप्त व चाणक्य यांच्या युतीमुळे, एकमेकाच्या मदतीमुळे जशी काही वायुने अग्नीला साथ द्यावी, तसा परिणाम घडला. चाणक्य नंदवंशीय धनानन्दकडून अपमानित झाल्यामुळे त्यानेही नन्दवंशाचा नायनाट करायची शपथ घेतली. हे एकच एक ध्येय समोर ठेवून त्याने आपले घरदार सोडले. याच काळात त्याची चन्द्रगुप्तशी भेट झाली. दोघांचे ध्येय एकच होते - ते म्हणजे नन्दवंश अुध्वस्त करणे. चन्द्रगुप्तच्या धैर्य-साहसाला चाणक्याच्या विद्येने, विवेकाने मार्गदर्शन केले. जंगलाच्या मध्यावर त्यांनी सैन्य जमवायला आणि त्यांना युद्धविद्या शिकवायला सुरुवात केली. नंतर अचानक मगधवर हल्ला करून जनतेचा विश्वास अगोदरच घालवून बसलेल्या धनानन्दला राज्यातून घालवून देअून सिंहासन हस्तगत केले. चाणक्य राज्याचा प्रधान व चन्द्रगुप्त राजा बनला. मगध राजभवनातच चन्द्रगुप्तची माता मुरा हिचा अपमान झालेला होता. तिची प्रतिष्ठा तिला परत मिळवून देण्यासाठी त्याने तिच्या नावावरून मौर्य वंश स्थापन केला.

इतके सारे घडेपर्यन्त अलेक्झांडरचा मृत्यु झालेला होता. तरी ग्रीक साम्राज्याचा अगोदरच पंजाबपर्यन्त विस्तार झालेला होता. आपले सैन्य त्यांच्या सीमेपर्यन्त घेअून जाअून चन्द्रगुप्तने काही मांडलिक राजांचा पराभव केला आणि त्यांची राज्ये हिरावून घेतली. त्यावेळी त्यांचा शासनभार अलेक्झांडरचा सेनापती सेल्यूकस हा संभाळत होता. चन्द्रगुप्तच्या हल्ल्याची वार्ता कळल्यावर तो ग्रीसहून परत आला. आपली गेलेली राज्ये परत मिळवण्यासाठी त्याने चन्द्रगुप्तशी लढाई सुरू केली. मगध सैन्याने जेंव्हा धैयनि ग्रीक सैन्याला तोंड दिले, तेंव्हा सेल्यूकसला चन्द्रगुप्तशी हातमिळवणी करावी लागली. त्याने आपली कन्या हेलन हिचा विवाहही चन्द्रगुप्तशी करून दिला.

यानन्तर चन्द्रगुप्त ने माल्व, गुर्जर, सौराष्ट्र इ. प्रान्तांवर एकएक करून आपले आधिपत्य जमवले आणि आपले राज्य विस्तारित केले. 'विवेकी व शक्तिशाली सम्राट' म्हणून तो प्रसिद्धीस आला.

चन्द्रगुप्तनंतर त्याचा पुत्र बिंदुसार मगधच्या सिंहासनावर बसला. कठोर परिश्रम करून त्याने पित्याची संपत्ती वाढवली आणि सुस्थिर रूपात स्थापन झालेल्या शांततेचे दक्षतेने संरक्षण केले. बिन्दुसारच्या मुख्य परगण्यांची प्रधान नगरे बनली तक्षशिला व अुज्ञयिनी.

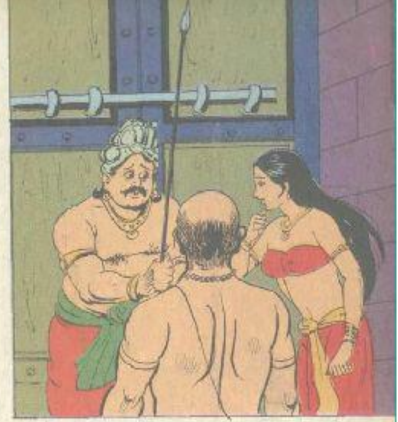
बिन्दुसारच्या शासनकाळात एकदा एक ब्राह्मण पाटलीपुत्रमधे आला. त्याच्याबरोबर त्याची सुंदर कन्याही होती. राजभवनाच्या सिंहद्वारी पोचून ब्राह्मणाने शिपायांजवळ राजदर्शनाची इच्छा व्यक्त केली.

ब्राह्मणाकडे आपादमस्तक पाहून पहारेकऱ्यांनी त्याची टिंगल करत विचारले, "आपण कोणत्या राज्याचे महाराजे आहात? आपल्याबरोबरची ही महाराणी कोण? स्वतः राजानेच यांचे स्वागत करायला हवे काय?"

ब्राह्मण विनयाने बोलला, "बाबांनो, मी आपला एक खेडवळ माणूस आहे. पण मला राजाला तावडतोब भेटायचे आहे. कृपा करून मदत करा मला. आत्ता मदत केलीत, तर तुमचं भविष्य अुजळून जाईल."

त्याचे बोलणे ऐकून पहारेकरी विचारात पडले. त्यांच्या बाजूला अुभी असलेली तरुणी अत्यंत सौन्दर्यवती व गंभीर दिसत होती. पहारेकऱ्यांच्या सरदाराने ब्राह्मणाला त्याच्या इच्छेचे कारण विचारले.

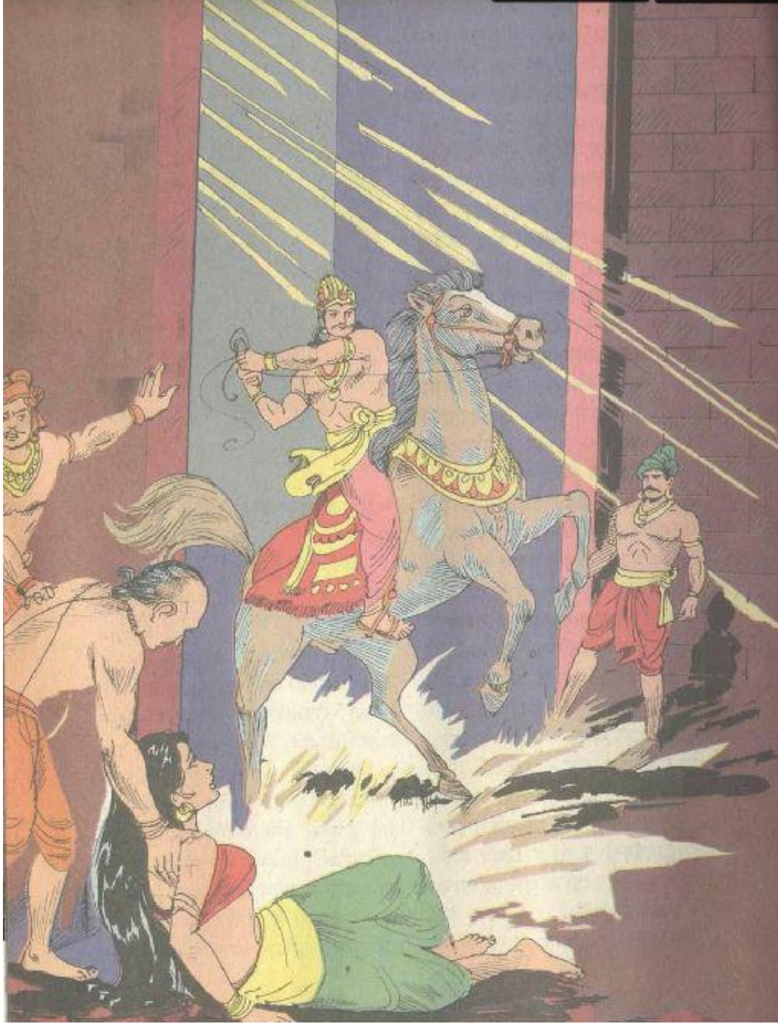
"ही अत्यंत गुप्त गोष्ट आहे. ती मी महाराजानाच सांगू शकेन." ब्राह्मण अुत्तरला.

सरदार बोलला, "जो काही अुद्देश असेल, तो राजभेटीपूर्वी मन्त्र्याला सांगावा लागेल."

यावर ब्राह्मण काही बोलणार, इतक्यात आतून घोडयाच्या टापांचा आवाज येअू लागला. राजभवनातून घोड्यावरून कोणी बाहेर येत होते, हे स्पष्टच होते.

'बाजूला व्हा, बाजूला व्हा' म्हणत एका पहारेकऱ्याने ब्राह्मणाला मागे ढकलले. तो मागे आपल्या कन्येवर आदळल्यामुळे तीही खाली पडली. इतक्यात घोड्यावरून येणाऱ्या खुद्द राजानेच लगाम खेचून घोडा थांबवला. पहारेकऱ्यांनी राजाला प्रणाम केले. त्यांच्यावर नाराज होत राजाने खाली

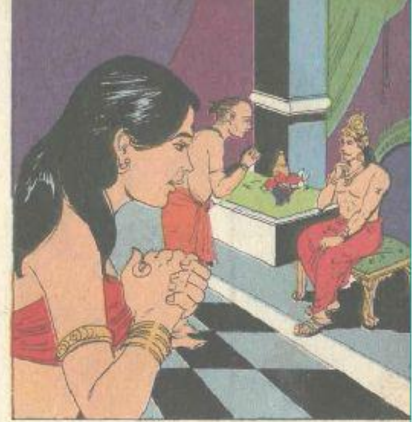

पडलेल्या ब्राह्मणाकडे व त्याच्या कन्येकडे पाहिले. हळूहळू अुठत ब्राह्मण कापऱ्या आवाजात बोलला, ''महाराज यात या बिचाऱ्या पहारेकऱ्यांची काहीच चूक नाहीय. मी त्यांना 'आपले दर्शन कसे होईल' याबद्दल विचारत होतो अन् इतक्यात आपण इथे आलात!''

राजाने भेटीचे कारण विचारताच ब्राह्मण विनयाने म्हणाला, ''ती एक गुप्त गोष्ट आहे. आपल्याला एकान्तातच सांगेन.''

इतक्यात ब्राह्मणकन्येनेही अुठून राजाला प्रणाम केला. तिचे केस विस्कटलेले व वस्त्र मळलेले असले तरी ती अतिशय सुन्दर व मनोहर दिसत होती. राजा घोड्यावरून अुतरला आणि लगाम जवळच्या शिपायाहाती देत ब्राह्मणाला आपल्या मागोमाग येण्याची खूण करून तो आत जाअू लागला. कन्येसह ब्राह्मण राजामागोमाग एका विशाल दालनात पोचला. तेथील एका आसनावर बसत राजा म्हणाला, ''सांगा काय सांगायचंय ते ब्राह्मणवर !''

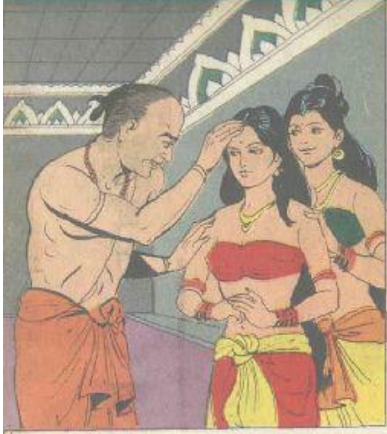
पुन्हा राजाला प्रणाम करत ब्राह्मण म्हणाला, ''माझ्या बोलण्यात काही विचित्रपणा व अविवेक वाटला तर आपण मला क्षमा करावी. मी इथे केवळ त्या विधात्याचा दूत म्हणून आलो आहे. माझी ही कन्या शैशवावस्थेत असताना एक साधुबाबा माझ्याकडे आले. हिला आशिर्वाद देत, ''वयात आली की ही महाराणी बनेल'' असे म्हणून ते निघून गेले. आता माझ्या सारख्या दरिद्री ब्राह्मणाची कन्या महाराणी कशी बनणार? ही केवळ एक

चेष्टाच असावी असं वाटून मी तिकडे लक्ष दिलं नाही. ही वयात येताच मी तिच्यासाठी वरसंशोधन सुरू केलं. त्यावेळी ज्योतिष्यांनी जेंव्हा तिची जन्मकुण्डली पाहिली, तेंव्हा त्यांना अतिशय आश्चर्य वाटलं ! त्यांनी बेधडक सांगून टाकले की - ही युवती नक्की महाराणीच बनणार!''

ब्राह्मणाचे कथन ऐकून राजाने आश्चर्याने मुलीकडे पहाताच तिने पुन्हा लज्जेने मान खाली घातली.

ब्राह्मण पुढे बोलू लागला, ''महाराज, मला माहीत असणारे आपण अेकटेच 'महाराजा' आहात, म्हणून मी इथे आलोय. मला वाटतंय की आपल्या या दर्शन भाग्यामागे विधात्याचा अदृश्य हस्त आहे. मला समजत नाहीय, की त्यावेळी आपणच

घोड्यावर नसता, तर माझं काय झालं असतं! मी आता आपली ही कन्या सुभद्रा आपल्या हवाली करतोय. कृपा करून तिचा स्वीकार करा.''

''माझ्या कितीतरी राण्या आहेत. आपल्या म्हणण्याप्रमाणे मी हिच्याशी विवाह केला, तरी ही 'महाराणी' कशी काय बनणार?'' राजाने शंका व्यक्त केली.

ब्राह्मण बोलला, ''मला काहीच माहीत नाही. विधात्याच्या मनात असेल, ते घडेल.''

राजाने हसत ब्राह्मणपुत्रीकडे पाहिले. सेवकाला पाठवून अंतःपुराच्या प्रमुख परिचारिकेला बोलावून घेऊन तो तिला म्हणाला, ''मी परत येईपर्यन्त या युवतीची नीट काळजी घे. त्यात काही कसर रहाता कामा नये.''

परिचारिका तरुणीजवळ गेली आणि राजा राजवाड्याबाहेर निघून गेला. आता तिथून निघायच्या तयारीत असलेल्या पित्याकडे अश्रुपूर्ण नेत्रांनी पहात सुभद्राने एकवार हाक मारली, ''तातऽ!''

''मी आपलं कर्तव्य पार पाडलंय पुत्री! आता मी इथं रहाणं बरं नव्हे. पिता म्हणून माझा धर्म निभावलाय मी! आता चलतो'', ब्राह्मण बोलला.

दुःखभरल्या आवाजात सुभद्रा बोलली, ''मला सोडून जाऊ नका तात!''

''असं नको म्हणू सुभद्रा! मुलीचं घर माहेर नव्हे, सासर असतं बरं! तिचा विवाह योग्य व्यक्तीशी करून देणं, एवढंच मातापित्याचं कर्तव्य असतं! अन् मग कन्या परकी होते त्यांना. पत्नी बनल्यानंतर तिचं इतकंच कर्तव्य असतं की आपल्या परिवारातल्या कुणाला कसली आच लागू न देणं ! लक्षात ठेव की, इथे तू एकटी नाहीस. विधाता तुझ्याबरोबर सदैव आहे. इथे त्यानंच तुला पोचवलंय. तो सदासर्वकाळ तुझं रक्षण करील. दुःख नको करूस'' ब्राह्मणाने मुलीचे सान्त्वन केले. एकदा हृदयपूर्वक तिच्याकडे पाहून तो भवनाबाहेर पडला. पाऊल अुचलत नसले तरी विवशतेने तो तेथून निघून गेला.

पिता गेल्या दिशेकडे पहात कळवळून रडणाऱ्या सुभद्रेला हळूच धरून परिचारिका भवनात घेऊन गेली.

तिला पाहून अंतःपुरात हाहाःकार झाला. राण्यांच्या दासी एकमेकींशी कुजबुजू लागल्या.

''हिचं सौन्दर्य पाहून खरंच वाटत नाहीं,

की ही एका दरिद्री ब्राह्मणाची कन्या असेल! कोणी राजकुमारीच वेषांतर करून आली असावीसं वाटतंय.'' एक दासी बोलली.

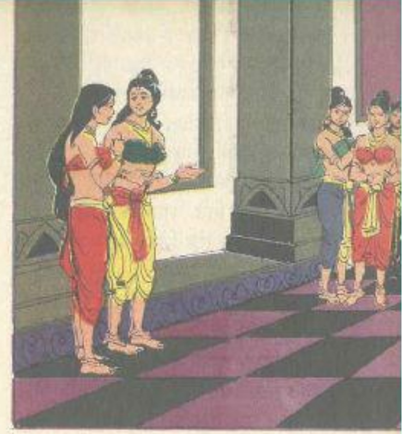
''महाराजांनी हिच्याशी विवाह केला, तर ते नक्कीच इतर राण्यांना विसरून जातील, यात संशयच नाही.'' आणखी एक दासी बोलली.

तीनही राण्या दासींचे बोलणे लपून ऐकत होत्या. हेव्याने जळत त्या अुठून आपापल्या महालात निघून गेल्या.

मुख्य परिचारिकेने सुभद्रेला एक विशाल महाल दाखवला. तिच्या भोजनाची व्यवस्था करून तिला नवी वस्त्रेही आणून दिली.

दुसऱ्या दिवशी भल्या सकाळीच बिन्दुसार राजमहालाबाहेर पडला. राज्याच्या सीमाप्रान्तात काही मांडलिकांनी केलेल्या बंडाचा बीमोड करण्यासाठी तो ससैन्य तेथे पोचला. हे काम पुरे होताहोता दोन महिने लागले. राजा परतेपर्यन्त त्या परिचारिकेने सुभद्रेच्या आवश्यक सुखसोयींकडे नीट लक्ष पुरवले. परन्तु परत आल्यावरही जेंव्हा त्याने तिची काहीच विचारपूस केली नाही, तेंव्हा तिने ओळखले की, राजा तिला अजिबात विसरूनच गेलाय.

'राजाने सुभद्रेशी विवाह केला, तर तो आपल्याला विसरून जाईल' असे राण्यांच्या मनात आले. तिच्या प्रेमात बुडून तो आपली मुळीच पर्वा करणार नाही, असे वाटून त्यांनी 'राजा सुभद्रेला विसरूनच जाईल' अशा अुपायाची योजना केली. मान्त्रिकांना बोलावून घेऊन त्या तिच्यावर मंत्रतंत्रांचा प्रयोग करवू लागल्या.

राण्यांच्या प्रोत्साहनाने आता प्रमुख परिचारिकेचीही सुभद्रेचा अपमान करण्यापर्यन्त मजल पोचली. राण्यांची नखे कापण्याचे काम तिच्यावर सोपवले गेले. त्याही बहाणे करून तिचा अपमान करू लागल्या, तिची चेष्टामस्करी करू लागल्या, आपलं काम नीट करत नाही असे म्हणू लागल्या. त्या तिला टोमणे मारत, ''अग तू तर दरिद्री कुटुम्बात जन्मलीस. एक ब्राह्मणकन्या असून राजाशी विवाहाचं स्वप्न पहातेस होय? तुझे सगळे प्रयत्न विफलच होणार बरं का ! अजूनही वेळ गेली नाहीय; मुकाट्यानं राजवाडा सोडून आपल्या पित्याकडे जा निघून. राजाला तू आवडत नाहीस हे तर आता ओळखलंच असशील. म्हणूनच तर युद्धावरून आल्यावर ते तुला भेटलेही नाहीत. तुझं नावही काढलं नाही त्यांनी !'' सुभद्रेने

बिचारीने सगळे मुकाट्याने सहन केले. आपला त्रास कोणाला सांगायचा प्रयत्नही तिने केला नाही. 'विधाता तुझ्याबरोबर आहे' हे पित्याचे शब्द तिने चांगले लक्षात ठेवले होते. त्यामुळेच राण्यांच्या अपमानाला काही अुत्तर न द्यायचे आणि गप्प राहून विधात्याच्या निर्णयाची वाट पहायचे ठरवले तिने. काळ जात राहिला, पण तिने जणू आपले तोंड शिवून घेतले होते. दोन वर्षे अशीच निघून गेली.

एके दिवशी अुद्यानात हिंडताना राजाच्या पायात काटा मोडला. जवळच्या आसनावर बसून त्याने टाळी वाजवली. एक सेवक धावत तिथे आला.

राजा म्हणाला, ''पायातला काटा काढायला न्हाव्याला बोलावून आण.'' या कामात न्हावी हुशार असतात, पण नेमका त्या वेळी कोणी न्हावी राजवाड्यात नव्हताच. समोर अुभ्या असलेल्या सुभद्रेला पाहून सेवक म्हणाला, ''महाराजांच्या पायात घुसलेला काटा काढून ये.''

सुभद्रा घाबरतच राजाजवळ पोचली. त्याच्या पायांजवळ जमिनीवर बसून सहजपणे तिने काटा काढून टाकला.

राजा म्हणाला, ''तुला पूर्वी राजवाड्यात कधी कुठे पाहिल्यासारखं नाही वाटत!'' सुभद्रेने काहीच अुत्तर दिले नाही. पण तिच्या डोळ्यातून अश्रू मात्र वाहू लागले.

राजाने विचारले, ''केंव्हापासून रहात आहेस इथे?''

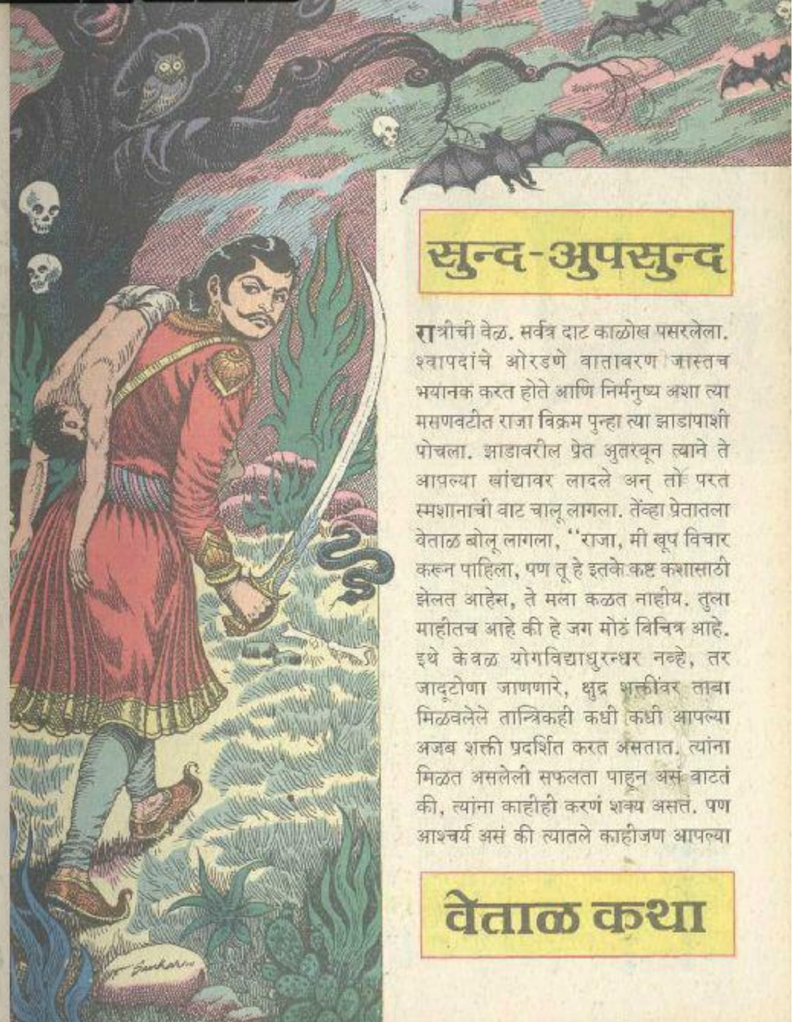
''ज्या दिवशी माझ्या तातांनी मला आपल्या हवाली केलं, त्या दिवसापासून महाराज!'' बाहेर पडणारं आपलं दुःख आवरायचा प्रयत्न करत सुभद्रा अुत्तरली.

राजाने तिच्याकडे एकदा लक्षपूर्वक पाहिले आणि अचानक विजेसारखी त्याच्या स्मृतिपटलावर आठवण जागृत झाली. त्या प्रमुख परिचारिकेचा त्याला अतिशय राग आला. त्याला स्वतःचाही राग आला. जरा शान्त झाल्यावर तो सुभद्रेला म्हणाला, ''अुशीर झाला तो झालाच. पण तुझ्यावरचा अन्याय ताबडतोब संपवायला हवा. आज सूर्यास्तापूर्वीच मी विवाह करीन तुझ्याशी.''

ताबडतोब मन्त्र्यांना व पुरोहितांना बोलावून घेअून राजाने त्यांना विवाहाची आवश्यक ती तयारी करायची आज्ञा दिली.

क्रमशः

सुन्द-अुपसुन्द

रात्रीची वेळ. सर्वत्र दाट काळोख पसरलेला. श्वापदांचे ओरडणे वातावरण जास्तच भयानक करत होते आणि निर्मनुष्य अशा त्या मसणवटीत राजा विक्रम पुन्हा त्या झाडापाशी पोचला. झाडावरील प्रेत अुतरवून त्याने ते आपल्या खांद्यावर लादले अन् तो परत स्मशानाची वाट चालू लागला. तेंव्हा प्रेतातला वेताळ बोलू लागला, ''राजा, मी खूप विचार करून पाहिला, पण तू हे इतके कष्ट कशासाठी झेलत आहेस, ते मला कळत नाहीय. तुला माहीतच आहे की हे जग मोठं विचित्र आहे. इथे केवळ योगविद्याधुरन्धर नव्हे, तर जादूटोणा जाणणारे, क्षुद्र शक्तींवर ताबा मिळवलेले तान्त्रिकही कधी कधी आपल्या अजब शक्ती प्रदर्शित करत असतात. त्यांना मिळत असलेली सफलता पाहून असं वाटतं की, त्यांना काहीही करणं शक्य असतं. पण आश्चर्य असं की त्यातले काहीजण आपल्या

वेताळ कथा

वैयक्तिक अडचणींचा मार्ग शोधण्यात असफल होतात. आणि त्या सोडवण्यासाठी एकाद्या राजाच्या आश्रयाला जातात. तुला हे विचित्र नाही वाटत? तुझ्या बाबतीतही मला असं वाटतंय की असा कोणी योगी किंवा तान्त्रिक तुझ्या आश्रयाला आला असावा अन् त्याची इच्छा पूर्ण करण्यात सध्या तू गुंतलेला आहेस. खरं सांग, तू अशी कसली जबाबदारी स्वीकारली आहेस? वेळ पडली तर योगी असहाय जनतेला मदत करून त्याद्वारे मुक्ति मिळवण्याचा अुद्देश बाळगतो. पण तांत्रिक कीर्ती अन् अधिकाराची लालूच दाखवून प्रजेला पथभ्रष्ट करतो. अुदाहरणासाठी मी तुला सुन्द नावाच्या एका व्यक्तीची गोष्ट सांगतो. आपला थकवा घालवत आरामात ती ऐक." असे म्हणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

खूप पूर्वीची गोष्ट आहे. मगध देशच्या धर्मपुरी गावात सुन्द आणि अुपसुन्द शेजारीशेजारी रहात असत. सुन्द संपन्न होता, पण त्याचं आपलं असं कोणी नव्हतं. जमेल तितकी, तो दुसऱ्यांना मदत करी. गावात त्यानं चांगलं नाव मिळवलं.

अुपसुन्दची वर्तणुक मात्र त्याच्या अगदी विरुद्ध होती. त्याचं कुटुम्ब मोठं होतं. व्यसनांपायी तो पाण्यासारखा पैसा खर्च करी. नेहमी सर्वांशी भांडण अुकरून काढी. भलं आपलं नुकसान झालं तरी चालेल. पण दुसऱ्याचा फायदा होअू न देण्याची त्याची नियत होती. त्याची विचार करण्याची रीतही तिरकस असे. दुसरा कोणी सुखीसमाधानी असेल, तर त्याला पहावत नसे, त्यामुळे गावचे लोक त्याला दुष्ट आणि द्वेषी म्हणत असत.

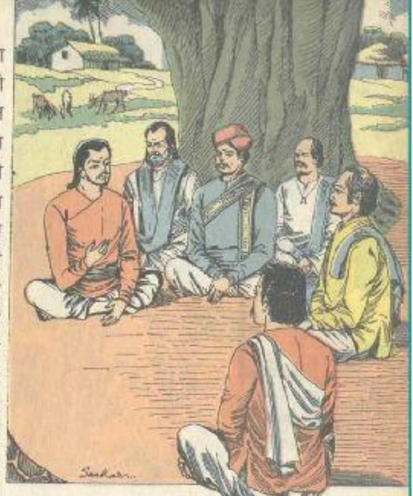
आपण निन्देचा विषय आहोत, हे अुपसुन्दला माहीत होतं. पण आपले वाईट गुणच त्याला कारण आहेत हे त्याला पटत नसे. तो दुसऱ्यांना म्हणे की - ही सारी त्या सुन्दचीच करणी आहे, त्यानंच आपल्याला बदनाम करण्यासाठी कंबर कसलेली आहे. स्वतःचा चांगुलपणा शाबित करण्यासाठीच तो दान धर्म करत असतो.

"माझं कुटुम्ब मोठं असल्यामुळेच मला कित्येक अडचणींना तोंड द्यावं लागतं. त्या अडचणी सोडवू शकत नसल्यामुळेच नाइलाजानं मला व्यसनांच्या आहारी जावं लागतं. माझा फक्त इतकाच अुद्देश असतो की, व्यसनाधीन होअून का होईना, पण

थोड्या वेळासाठी तरी आपल्या चिन्ता मला विसरता याव्यात. माझीही दान द्यायची इच्छा असते, दीन-दुःखी लोकांना मदत करायची इच्छा असते, पण माझ्याजवळ धन नाहीय. सर्वांशी चांगलं वागावं, त्यांच्याशी मैत्री असावी अशी माझी इच्छा असते; पण माझं मनच नेहमी अशान्त असतं. त्यामुळेच मी इतरांशी भांडत रहातो. माझी ही कमजोरी सुन्दला चांगली माहीत आहे. तरीही मला मदत करायची त्याची इच्छा नसते. मी चिन्तामुक्त झालो, तर खरोखरच फार चांगला माणूस बनेन. पण मी तसा झालो तर सुन्दचं नुकसान होईल." असं एकदा अुपसुन्द ग्रामाधिकाऱ्याजवळ बोललासुद्धा. आश्चर्य प्रकट करत ग्रामाधिकारी विचारू लागला, "तुझ्या भलेपणामुळं सुन्दचं कसं काय नुकसान होईल?"

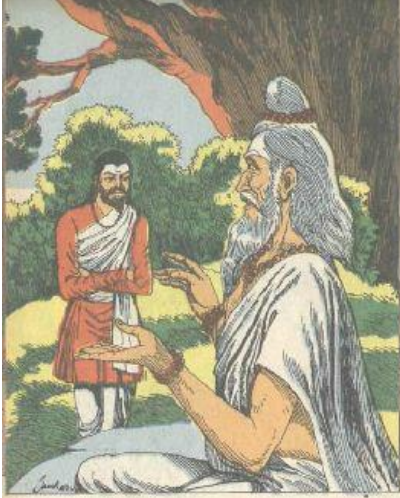
"निखाऱ्यावरची राखही चांदीसारखी चमकते. जिथे कोणताच वृक्ष नसतो, तिथे एरंडीलाही महावृक्ष मानलं जातं. जिथं पंडीत नसतो, तिथं नुसता साक्षरही कालिदास असतो. तुम्हीच सांगा ना, हा सुन्द तरी असा कोणता भलेपणा करत असतो? मी त्याचा शेजारी असल्यामुळेच प्रत्येक गोष्टीत त्याच्याशी माझी तुलना केली जाते अन् त्याची स्तुती होते." अुपसुन्द अुत्तरला.

त्याचं अुत्तर ग्रामाधिकाऱ्याला बरोबर वाटलं. अन् गोष्ट कानोकान गावात सर्वत्र पसरली. असा प्रचारही झाला की, सुन्द अुपसुन्दला मुळीच मदत न करता शत्रुत्व दाखवत असतो. सुन्दच्या कानीही पडली ही बातमी.

सुन्द तावडतोब ग्रामाधिकाऱ्याकडे जाअून म्हणाला, कि गावचे प्रमुख लोक आणि अुपसुन्द यांना बोलावण्यात यावे. सर्वजण आल्यावर अुपसुन्दला विचारलं, "बोल, तुझी कमाई किती?" अुपसुन्दने कमाई मासिक 'शंभर मोहोरा' इतकी सांगितली. "आता सांग, दर महिना तुझा खर्च किती?" सुन्दने विचारलं, 'तीनशे मोहोरा' इतका खर्च अुपसुन्दने सांगितला. "मग आता कर्ज किती झालंय?" या सुन्दच्या प्रश्नाला अुपसुन्दकडून अुत्तर मिळालं, "दोन हजार मोहोरा!"

आता सुन्द ग्रामाधिकऱ्याला म्हणाला, "हे पहा, मी याचं कर्ज चुकवतो. माझ्या इस्टेटीतून मला महिना हजार मोहोरांची कमाई होते. ती मी तुमच्या हवाली करतो. त्यातून या अुपसुन्दला महिना पाचशे देत

चला. पण मग माझ्याही काही अटी आहेत त्या पाळल्या तरच याला माझी मदत मिळत राहील. यापुढे यानं सर्व व्यसनं सोडून द्यावीत अन् झगडे करू नयेत. आपल्याजवळची स्वतःची जी कमाई येते, ती यानं परोपकारासाठी अुपयोगात आणावी. कबूल?''

सुन्दची तारीफ करत ग्रामाधिकारी म्हणाला, ''स्वतःची कमाई तू माझ्या हवाली करणार अन् त्यातून पाचशे मोहोरा मी अुपसुन्दला देणार. मग बाकीच्या पाचशेचं काय करू मी?''

सुन्द बोलला, ''मी याच्याच शेजारी राहिलो, तर याच्याशी माझी तुलना होईल ना. माझी बरोबरी करायची योग्यताच नाही त्याची. यामुळे त्याला भलं नाव मिळणारच नाही. मग मी तरी इथे राहून त्याला या भाग्यापासून वंचित का करावं? मी हे गावच सोडून जातो. अन् शिवाय मला ऐहिक सुखांविषयी आसक्ती तर नाहीच आहे. मी आपला अरण्यात जाअून महर्षी लोकांच्या सहवासात राहून ज्ञानार्जन करीन. माझी अुरलेली इस्टेट गावकऱ्यांच्या भल्यासाठी खर्च करा. माझा हा निर्णय अटळ आहे.'' असे बोलून सुन्द तिथल्या तिथेच आवश्यक ते दस्तावेज बनवून देअून गाव सोडून निघून गेला.

यानन्तर सुन्द अरण्यात गेला आणि एका महर्षींच्या आश्रयाला राहिला. काही प्रश्न विचारल्यावर महर्षी त्याला म्हणाला, ''पुत्रा, मेधावी माणसाने फक्त दोन मार्ग निवडावेत. एक आहे तपस्येद्वारा मोक्षप्राप्ती आणि दुसरा विद्येच्या द्वारा ज्ञानार्जन. तुझ्यात अमर्याद ज्ञानलालसा आहे. तू योगी बनून प्रजाहित साध.''

त्यावेळी मगधवर राजा महागुप्तचे राज्य चालू होते. लागोपाठ दोन वर्ष पाअूस पडला नाही, त्यामुळे राज्यात पाणी व खाद्यपदार्थांची कमतरता पडू लागली. चालू वर्षीही पाअूस पडायची काही चिन्हं दिसत नव्हती. त्यामुळे दुःखी होअून राजाने मन्त्र्यांची बैठक बोलावली. सर्वच खिन्न होते, काहीच मार्ग सुचत नव्हता.

या परिस्थितीत सुन्द तिथे पोचला. राजाला भेटून तो म्हणाला, ''महाराज, एक अशी अडचण अुपस्थितीत झालीय, की जी फक्त आपणच दूर करू शकाल. आपण जर हे काम केलंत, तर मीही आपणाला माझ्याकडून भरपूर मदत करीन.''

वेष, भाषा आणि चेहऱ्यावरचं तेज पाहून राजाला वाटलं की, हा कोणी योगीच असावा. तो सुन्दला म्हणाला, ''महात्मा, आपली अडचण सांगा, मी सोडवीन ती. पण माझी अडचण मात्र आपण सोडवू शकणार नाही, तेंव्हा मला आपल्या मदतीची गरज नाही.''

सुन्द यावर गंभीरपणे म्हणाला, ''देणं-घेणं हा मानव धर्म आहे. आपल्या अडचणींचं वर्णन करा, मी ती नक्कीच दूर करीन.'' तेंव्हा राज्यात पाअूस नसल्याची अडचण महागुप्तने त्याला सांगितली.

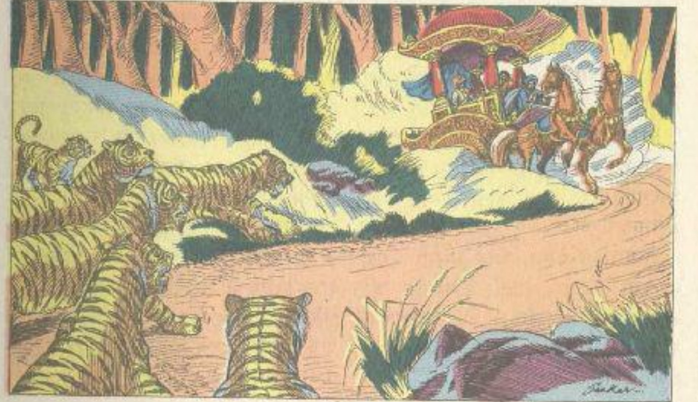
सुन्द हसून म्हणाला, ''ही अडचण सोडवणं तर माझ्या हातचा मळ आहे. निसर्गाच्या शक्ति काही विशिष्ट सूत्रांवर आधारभूत असतात. वातावरणात अनुकूलता नसल्यामुळे आपल्या देशात पाअूस पडत नाहीय. काही मन्त्रांच्या साह्यानं ती अनुकूलता निर्माण करता येईल. बास, त्यासाठी योग्य अशी जागा हवी.'' चकित होत महागुप्त म्हणाला, ''माझ्या राज्यात आपण पाअूस पाडलात, तर मी आपल्याला कनकाभिषेक करीन.''

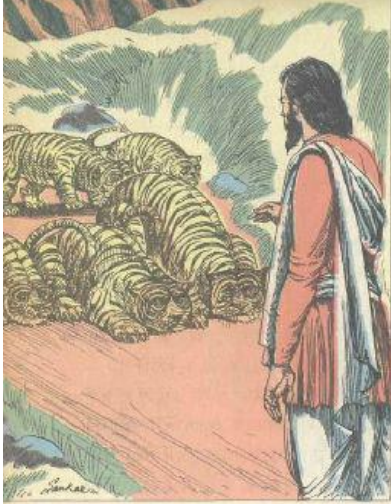
काहीही अुत्तर न देता, सुन्दने थोडा वेळ डोळे मिटले व नंतर ते अुघडून तो म्हणाला, ''रथ तयार करवावा. शिवपुत्र ग्राम या शब्द-यज्ञासाठी अनुकूल स्थळ आहे.''

रथ सन्नद्ध झाला. त्यात सुन्द आणि महागुप्त बसले. सुन्दच्या सूचनेवरून राजाने कसलेही आयुध धारण केले नव्हते.

बरेच दूर गेल्यावर घोडे अचानक थांबून गेले. सारथी घाबरत म्हणाला, 'महाराज, वाघांचा एक कळप वाट अडवून अुभा आहे!'

सुन्द व राजाने त्या दिशेला पाहिले. थोड्याच अंतरावर एकूण बारा वाघ अुभे होते. जलाशय सुकून गेल्यामुळे पाण्याच्या शोधात ते तेथे आले असावेत. दोन घोडे व

तीन माणसे पाहून त्यांच्यात अुत्साह संचारला होता. बरोबर हत्यार न घेतल्या-बद्दल राजाला फार वाईट वाटले. पण तो ते आणू तरी कसा शकला असता? सुन्दची तशी अटच होती.

सुन्द रथातून अुतरला आणि मन्त्रोच्चार करत वाघांजवळ पोचला. काय घडत आहे, हे महागुप्त डोळे फाडून पहात होता. एक एक करून एकामागोमाग एक वाघ पुढे येअून सुन्दसमोर गुढगे टेकवून त्यांनी जंगलात प्रयाण केलं.

सुन्द परत येअून रथात बसला आणि म्हणाला, ''क्रूर प्राण्यांची वर्तणुकही एका सूत्रात बांधलेली असते. शब्द समूहाच्या साह्याने त्यांच्यावर ताबा मिळवणं योग्याला शक्य असतं.''

थोड्या वेळानं रथ शिवपुत्र गावात पोचला. तेंव्हा काही गावकरी काळजीच्या अवस्थेत गावच्या सरहद्दीवर फिरत असलेले त्यांना दिसले. सुन्दने त्यांची चौकशी केली.

त्याच्याकडे आश्चर्यानं पहात एका वृद्धानं विचारलं, ''तू योगी तर नव्हेस ना?''

सुन्दने होकार भरला

म्हातारा म्हणाला, ''आमची गावदेवी ग्रामाधिकाऱ्याच्या स्वप्नात येअून म्हणाली की, एक योगी तुमच्या गावात येणार आहे. शब्दयज्ञ करून तो पाअूस पाडणार आहे. देवीनं पुढे असंही सांगितलं की शब्दयज्ञानं पाअूस तर पडेलच, पण तुमच्या गावात भूकम्प होईल. त्यापासून गाव वाचवायचं असेल तर वडाच्या झाडाजवळ असलेला दगड सहा फूट अुंच अुचलायला हवा. गावकरी त्याच प्रयत्नात आहेत. पण दगड तर एक अंगुळभरही वर यायला तयार नाही!''

आता काय करावे, असा राजाला विचार पडला. पण सुन्द जवळ येअून म्हणाला, ''महाराज, शरीरबळानं सर्व कामं होत नसतात. ज्ञानशक्तीचा अुपयोग केला तर पहाडही दळून त्याचं पीठ करता येईल. अणूतून ब्रह्मांड निर्माण करता येतं. आपल्या ज्ञानशक्तीच्या मदतीनं मी पत्थर वर अुचलीन'' असे म्हणून त्याने काही मन्त्र अुच्चारले.

दुसऱ्याच क्षणी तो पत्थर आपोआप तरंगत वर येअू लागला आणि बरोबर सहा फुटावर येअून तिथेच थांबला. गावकऱ्यांच्या तोंडून हर्षध्वनी अुमटले.

यानन्तर सुन्दने शब्दयज्ञ केला. तो संपता-संपताच आकाशात काळे ढग जमायला सुरुवात झाली. ते पसरायला लागले अन् थंड वारे वाहू लागले. पाअूस पडू लागला. तो केवळ शिवपुत्र गावापुरताच नव्हे, तर राज्यभर पसरला होता. इतका खूप पाअूस पडला, की सारा मगध देश अुल्हसित झाला.

हे सर्व पहाता पहाता काहीसा घाबरलेला राजा महागुप्त सुन्दला म्हणाला, ''महानुभाव, आपण सर्वशक्तिसंपन्न आहात. अवतारी पुरुषाप्रमाणे आपण माझ्या राज्यात पाअूल ठेवलंत अन् माझ्या देशवासीयांचं दुःख दूर केलंत. मी तर एक सामान्य व्यक्ति! आपणाला स्वतःला न सोडवता आलेली अडचण, मी पामर कशी सोडवू शकेन? मला आता हीच चिन्ता पडली आहे!''

हसतहसत आता सुन्दने आपली कहाणी सांगितली अन् राजाला म्हटले, ''अुपसुन्दनं मला अजूनही सोडलेलं नाही. मी योगी बनून अद्‌भुत शक्ति मिळवल्याचं त्याला कळलं आहे. तो माझ्या आश्रमात येअून हटून बसला आहे की, मी त्याला योगविद्या शिकवावी. या विद्येसंबंधी कित्येक गुप्त तालपत्रं मी आश्रमात लपवली आहेत. मला आणखीही अशी बरीच गुप्त रहस्यं जाणून घ्यायची आहेत. अुपसुन्दनं मला त्रास देअू नये आणि माझ्या आश्रमाचं रक्षण व्हावं अशी माझी इच्छा आहे. यासाठीच मी आपणाकडे आलो आहे.''

महागुप्तला हे ऐकून आश्चर्य वाटलं. तो म्हणाला, ''आपण क्रूर श्वापदं ताब्यात ठेअू शकता, वजनदार पत्थर हवेत अुडवू शकता, नैसर्गिक शक्तींना प्रेरणा देअू शकता, अन् एका सामान्य माणसापासून वाचण्यासाठी माझी मदत मागता? आपल्या सुरक्षिततेची माझ्या कडून अपेक्षा करता?''

यावर काही अुत्तर न देता सुन्द दोन-तीन

क्षण गप्प राहिला आणि नंतर राजाकडे पहात गंभीर स्वरात बोलू लागला, "राजा, पापी लोकांना शिक्षा करायचं काम राजाचंच. दुसऱ्यांच्या कामात हस्तक्षेप करणं मला योग्य वाटत नाही."

हे ऐकून राजानं एक शब्दही तोंडातून काढला नाही. अरण्यातल्या सुन्दच्या आश्रमाच्या संरक्षणाची त्याने अुत्तम व्यवस्था केली आणि 'अुपसुन्दने त्या हद्दीत पाअूल ठेवू नये' असे आज्ञापत्रही काढले.

इतकी गोष्ट सांगितल्यावर वेताळ विक्रमला म्हणाला, "राजा, मन्त्रसामर्थ्यानं सुन्दनं पत्थर अुचलला, शब्दयज्ञानं पाअूस पाडला. असली कामं योगशक्ती असलेली माणसंच करू शकतात हे मला मान्य आहे. पण मला एक शंका आहेच. इतकी अपूर्व शक्ती असणारा असामान्य योगी एका सामान्य माणसापासून संरक्षणाची मागणी राजाकडे करतो, हे विचित्र नव्हे का? इतका अुत्तम योगी असूनही तो एका सामान्य माणसाला शिक्षा देअू शकला नाही, हे हास्यास्पद नव्हे का? सुन्दनं दाखवलेल्या तान्त्रिक शक्ति, या सर्वच्या सर्व क्षुद्र शक्ति नव्हेत का? माझ्या प्रश्नांची अुत्तरं माहीत असूनही मौन राहिलास तर तुझं मस्तक फुटून जाईल."

विक्रमराजा अुत्तरला, "ईश्वरानं माणसला बुद्धी, विचारशक्ती अन् बोलण्याची कला प्रदान केली. काही विशिष्ट सूत्रांच्या आधारे काम केलं, तर तो सन्मार्गी बनतो. पण दुष्टांचा व्यवहार कोणत्याही सूत्राला धरून नसतो. ज्ञान, विज्ञान, योगविद्या यांचा अशा माणसांवर कसलाच प्रभाव पडत नाही.

आपल्या विद्येच्या आधारे सुन्द अुपसुन्दला कदाचित शिक्षा देअू शकेल, पण त्याची बुद्धी नाही बदलू शकणार! शिवाय, योग्यानं कोणत्याही परिस्थितीत आपल्या स्वार्थासाठी दुसऱ्या कुणाला त्रास देअू नये. योगज्ञानाचा वैयक्तिक विषयासाठी अुपयोग करू नये. तसं केल्यास त्याच्या योगशक्ती नाहीशा होण्याची शक्यता असते. यामुळेच सुन्दने राजाची मदत मागितली"

आता राजाचं मौन भंग करण्यात यशस्वी झालेला वेताळ त्याला झुकांडी देअून प्रेतासह गायब झाला आणि पुन्हा झाडावर जाअून बसला.

आधार : शरद राठोड यांची रचना

समुद्र किनाऱ्यावर सहल - १५

मन्नारची खाडी व त्याच्यापुढे

शब्दांकन : मीरा नायर ◆ चित्र गोपकुमार

कन्याकुमारीच्या किनाऱ्याच्या कडेने नावेतून पुढे जाताजाता आपण मन्नारच्या खाडीत प्रवेश करतो.

या खाडीच्या प्रवेशद्वारावरच मुख्यभूमीवर तिरुचेन्दुर हे तटवर्ती शहर आहे. इथले भगवान सुब्रह्मण्यम् किंवा मुरुगन् याचे मन्दिर प्रसिद्ध आहे. मन्दिराचे द्वार समुद्राकडे अुघडते. मूळचे मन्दिर हजार वर्षापूर्वी बनलेले असले, तरी जवळजवळ तीनशे वर्षांपूर्वी सध्याचे नअू मजली गोपुर असणारे मन्दिर बांधले गेले. खूप दूरवरून भक्तजन खांद्यावर कावड घेअून येथे येतात. 'कावड' ला तमिळमधे 'कावडी' म्हणतात.

तिरुचेन्दुरपासून थोड्या अंतरावर आहे तूतुकुडी अथवा तुतिकोरीन. १९७४ मधे याला भारताचे दहाव्या क्रमांकाचे मोठे बंदर घोषित केले गेले. अशाप्रकारे दोन मोठी बंदरे असणारे तमिळनाडु हे भारतातील एकमेव राज्य आहे. नावा थांबण्याचा इथला किनारा मानवनिर्मित असून सर्व ऋतुंमधे त्याचा अुपयोग होअू शकतो. याच्या अुत्तर व दक्षिणेकडे बांधलेल्या समुद्रातल्या दोन मोठ्या भिंतीमुळे लाटांपासून बंदराचे रक्षण होते. ४,०९६ मीटर लांबीची अुत्तरेकडील भिंत तर जगातली दुसऱ्या क्रमांकाची समुद्रातली लांब भिंत आहे.

खूप पूर्वीपासूनच भारतीय मोत्यांना मोठा मान प्राप्त झालेला आहे. दुसऱ्या शतकात आपल्या देशातून रोम आदि भागात मोती निर्यात होत असत. आजही तुतिकोरीन हे मोती-व्यापाराचे केन्द्र आहे. आता

भगवान सुब्रह्मण्यमचे मन्दिर

त्याची ख्याती मीठ, खते, जड पाणी व अूष्णता अूर्जेसाठीही आहे.

पवित्र रामेश्वर बेट मन्नार खाडीच्या अुत्तर टोकाला आहे. रामेश्वर हे हिन्दूंच्या चार पवित्र धामांपैकी एक होय (बाकीची तीन आहेत - द्वारका, बदरीनाथ व जगन्नाथपुरी) प्रत्येक निष्ठावान हिन्दु व्यक्तीची एकदा तरी रामेश्वरदर्शनाची इच्छा असते. या बेटाचा रामायणातील घटनांशी मोठाच संबंध आहे. हिन्दु मतानुसार श्रीरामाने येथील शिवलिंगाची स्थापना केलेली आहे. कारण त्याला रावण-वधाचे प्रायश्चित करायचे होते. रावण हा ब्राह्मण असल्याने रामाच्या हातून ब्रह्महत्या घडली होती. कथा अशी आहे की श्रीरामाने हनुमानाला कैलासवरून शिवलिंग आणायची आज्ञा दिली. हनुमानाने ताबडतोब अुसळी मारली, परन्तु त्याला परतायला अुशीर झाला व लिंगस्थापनेचा मुहूर्त टळू लागला. शेवटी सीतेने बनवलेल्या वालुकालिंगाची स्थापना करण्यात आली. थोड्या वेळाने आलेल्या मारुतीला अगोदरच लिंगस्थापना झाल्याचे कळले व त्याला वाईट वाटले. श्रीरामाने त्याला, 'आपण तू आणलेले लिंगच स्थापूया' असे म्हणून पहिले लिंग दूर करायला सांगितले. खूप प्रयत्न करूनही तो ते जराही हलवू शकला नाही. तेंव्हा श्रीराम त्याला म्हणाला, "हरकत नाही, आता तू आणलेलं लिंग याच्या बाजूलाच स्थापित कर. प्रथम नेहमी या लिंगाचीच पूजा केली जाईल, अन् नंतर सीतेने बनवलेल्या लिंगाची. हनुमानाच्या शिवलिंगाला 'काशी विश्वनाथ रामस्वामी लिंग' असे म्हणतात. आजही या लिंगाचीच अगोदर पूजा होते व नंतर रामाने स्थापलेल्या लिंगाची.

शिवलिंग हलवायच्या प्रयत्नात हनुमान

ई.स. च्या पंधराव्या शतकात रामनाडच्या सेतुपती वंशाच्या राजा अुदयनने

रामेश्वर मन्दिर

रामेश्वर मंदिर बांधले. असे मानले जाते की रामाने स्थापित केलेल्या त्या शिवलिंगाच्या जागीच हे मंदिर बांधलेले आहे. या मंदिरात १,२०० मीटर लांबीचा एक प्रदक्षिणा मार्ग (बोळ) आहे. व त्यात १००० खांब आहेत. त्यांवर फार सुन्दर कोरीवकाम केलेले आहे. भारतात इतका लांब प्रदक्षिणा मार्ग अन्यत्र कुठेही नाही. हिन्दूंशिवाय शीखही रामेश्वरला पवित्र मानतात, कारण की, दहावे गुरु गोविन्दसिंह एकदा इथे आले होते.

लांबच लांब प्रदक्षिणामार्ग

तीर्थस्थान असून, शिवाय वैज्ञानिक दृष्टीनेही रामेश्वर प्रसिद्ध आहे. रामेश्वर बेटाच्या आसपास असणाऱ्या प्रवाळांच्या खडकात तऱ्हेतऱ्हेच्या समुद्रजीवांची वस्ती आहे. त्यांचे अध्ययन करण्यासाठी विद्यार्थी येथे येत असतात.

रामेश्वरच्या दक्षिण-टोकावर धनुष्कोडी आहे. तेथून श्रीलंका खूपच जवळ आहे.

धनुष्कोडीच्या अर्थ आहे - रामाचे धनुष्य. इथला तट धनुष्यासारखा वाकलेला आहे. येथे कोदंडरामाचे मंदिर असून त्यात राम, सीता, लक्ष्मण, हनुमान व बिभीषण यांच्या मूर्ती आहेत. रावणाचा भाअू बिभीषण हा या ठिकाणीच रामाच्या आश्रयाला आला असे मानले जाते.

रामेश्वर बेटाजवळच समुद्रात वाळूच्या ढिगाऱ्यांसारखी एक ओळ आहे. त्याला 'अॅडम्स ब्रिज' असे म्हणतात. हिन्दु लोक यांना रामाने लंकेत जाण्यासाठी बांधलेल्या 'सेतु' चे अवशेष मानतात. भूशास्त्रज्ञ असे

धनुष्कोडीचे रेतीचे ढिगारे. स्पिनिफेक्स नावाचे गवत रेती वाहून जाअू देत नाही. या गवताच्या तमिळ नावाचा अर्थ - रावणाच्या गुलमिश्या

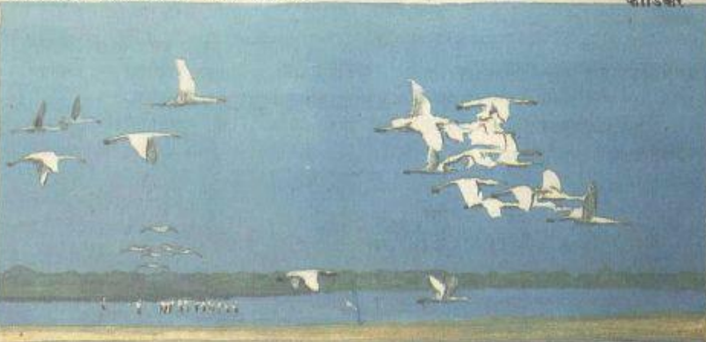

अगस्ती ऋषींना दर्शन देणारे शिवपार्वती

मानतात की, भारत व श्रीलंका खूप पूर्वी एकमेकांना जोडलेले असले पाहिजेत - त्याचाच हे ढिगारे म्हणजे पुरावा होय. ३० कि.मी. लांबीची ही ओळ म्हणजे जहाजांच्या आवागमनातला मोठाच अडथळा होय.

रामेश्वरहून आपण पाक खाडीतून पाक जलपट्टी (डमरू आकाराचा मध्य) ओलांडून शेवटी बंगालच्या अुपसागरात प्रवेश करतो. इथे आपण कोडिक्करैला पोचतो तेंव्हा फ्लेमिंगो पक्षी पंख फडफड करून जणू आपले स्वागतच करतात. येथील पक्षी अभयारण्यात विविध प्रकारचे पक्षी पहायला मिळतात. कोडिक्करैजवळची समुद्रकिनाऱ्यावरील वेदारण्यम ही वस्ती आपल्या स्वातन्त्र्यलढ्याशी संबंधित आहे. चक्रवर्ती राजगोपालाचारींनी या ठिकाणी इथल्या मीठ-सत्याग्रहाचे नेतृत्व केले होते. नंतर राजाजी स्वतन्त्र भारताचे पहिले गव्हर्नर जनरल बनले. वेदारण्यमचे शिवमन्दिरही प्रसिद्ध आहे. येथील शिवपार्वतींच्या मूर्ती वर-वधूच्या वेषात आहेत. अगस्तीच्या प्रार्थनेवरूनच ते या वेषात प्रकट झाले असे मानले जाते. कैलास पर्वतावरील आपल्या विवाहसमयी त्यांनी हीच वेषभूषा धारण केली होती. यामुळे वेदारण्यमला 'दक्षिण कैलास' असेही म्हणतात.

कोडिक्करै

© Amrita Bharati, Bharatiya Vidya Bhavan, 1996

राक्षसाची शपथ

चन्द्रशिला राज्याचा राजा विक्रमसेन भोगी व विलासी होता. आपल्या शारीरिक सुखांची सोय करण्यातच त्याचा जास्त वेळ जात असे. अन्त:पुरातून तो क्वचितच बाहेर पडे. प्रजाहिताबद्दल तो अुदासिन असे. शासना-संबंधीच्या कामाची त्याला मुळीच आवड नव्हती. यामुळे त्याचे मन्त्रीच राज्यकारभार पहात असत. सहाजिकच आश्रित लोकांबद्दल पक्षपात आणि लाचलुचपतीचे प्रकार प्रमाणाबाहेर वाढले.

या राज्यात सिंहबल नावाचा युवक रहात असे. त्याचे आपले असे कोणीच नव्हते. घरचे कोणीच नसल्यामुळे मोठ्या कष्टाने त्याने शिक्षण घेतले आणि सैन्यात भर्ती होण्यासाठी आवश्यक असणारे प्रशिक्षणही घेतले.

नोकरीसाठी राजधानीत जाअून राजाला भेटायची इच्छा त्याने दर्शवली. पण त्याला नोकरी मिळाली नाही कारण त्यासाठी मन्त्र्यांना लाच देणे आवश्यक होते.

दु:खी सिंहबलला राजा व मन्त्र्यांचा फार राग आला. त्यांच्याबद्दल त्याच्या मनात घृणा अुत्पन्न झाली. आता पुन्हा नोकरीसाठी प्रयत्न करायची त्याची इच्छा नव्हती. त्याने विचार केला, ''जिथे प्रत्यक्ष राजा अन् मन्त्री आपली कर्तव्यं विसरले आहेत, प्रजेकडे दुर्लक्ष करून त्यांचंच रक्त शोषत आहेत, दरिद्री लोकांना 'देवाने दिलेला शाप' असे म्हणून त्यांची अवहेलना करत आहेत, आपली जबाबदारी प्रत्यक्ष शासनकर्तेच टाळत आहेत, अशा राज्यात रहाणेच नको.'' त्याने शिकारी बनून आपला अुदरनिर्वाह करायचे ठरवले. आणि राज्याच्या सरहद्दीवरील दंडकारण्यात प्रवेश केला.

अशी काही वर्षे निघून गेली. विक्रमसेन आता खूप आजारी पडला. राजवैद्यांनी परीक्षा करून दिलेल्या औषधांचा काहीच अुपयोग

सुधा वैशंपायन

होईना. तेंव्हा रत्नाकर नावाच्या एका वृद्ध वैद्याने त्याला तपासून म्हटले, ''महाराज, अरण्यात मिळणाऱ्या अमृतवल्ली नामक वनस्पतीच्या मुळ्यांच्या अुपयोगाने आपण बरे होअू शकाल, पण ती वनस्पती मिळवणं फार कठीण आहे.''

जवळच अुभा असणारा राजपुत्र अग्निसेन वृद्ध वैद्याला म्हणला, ''ती वनस्पती कशी ओळखावी अन् ती कुठे मिळू शकेल इतकं सांगितलंत तर काहीही करून मी ती मिळवीन.''

वनस्पतीचे वर्णन करून रत्नाकरने सांगितले की, ती वनस्पती दंडकारण्याच्या पूर्व भागात मिळू शकेल.

चन्द्रशिला राज्याच्या सर्व लोकांना हे दंडकारण्य किती भयंकर आहे हे छान माहीत होते. एकदा युवराज अग्निसेन त्या भागात शिकारीला गेला होता आणि तिथल्या क्रूर श्वापदांपासून व विषारी सर्पांपासून स्वत:ला कसाबसा वाचवून सुटून आला. त्यावेळी त्याने जंगली माणसांकडून ऐकले होते की तेथे सिंहबल नावाचा एक नागरी माणूस रहात असतो.

अग्निसेनने सैनिक पाठवून सिंहबलला बोलवून घेतले. अग्निसेननेही तोवर अैकले होते की बाप भोगी, विलासी आहे, तर सवाई बेटा मोठा क्रूर असून त्याला आपल्या प्रजेची कसलीच पर्वा नाहीय. पुत्राचे भविष्य बनवण्यात पित्याची भूमिका महत्वाची असते. पण पिताच अकर्मण्य असेल तर पुत्र कसा योग्य मार्गाने चालेल?

अग्निसेनने सिंहबलचे स्वागत करून म्हटले, ''सिंहबल, महाराज फार आजारी असल्याचं तू ऐकलं असशीलच! वैद्यानं सांगितलंय की, अमृतवल्ली वनस्पतीच्या अुपचारानेच त्यांचा रोग नाहीसा होईल. ती वनस्पती मिळवण्यासाठी मला तुझी मदत हवी. तू मागशील तितकं धन द्यायला तयार आहे मी!'' नंतर त्याने वैद्याने दिलेले वर्णनही सांगितले. पण आज सिंहबलची मदत हवी म्हणून तो त्याच्यशी लाडीगोडीत बोलला. एरव्ही त्याला 'जंगली' म्हणून त्याने दूर जायला लावले असते.

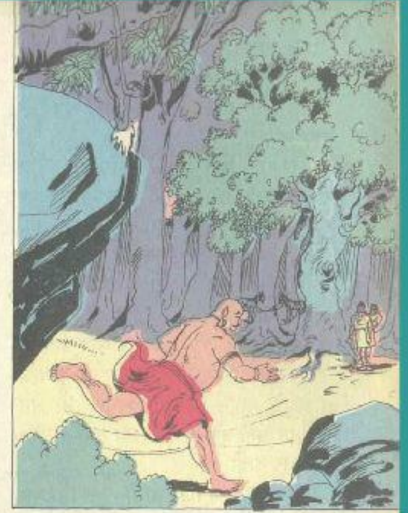
सिंहबल अुत्तरला, ''युवराज, पैशांबद्दल बोलू नका. माझ्या दृष्टीनं परोपकार हीच मोठी संपत्ती होय. मी तुम्हाला मदत नक्कीच करीन.''

दुसऱ्याच दिवशी दोघेही अश्वारूढ होअून जंगलात पोचले. सिंहबल पुढे-पुढे जात राहून वाटेत येणारी झाडे-झुडुपे कापत राहिला. तेंव्हा तिथले साप फुसफुसत शेजारच्या दुसऱ्या झाडांवर निघून गेले.

चार दिवस अशा प्रकारे प्रवास केल्यावर ते वैद्याने सांगितलेल्या पर्वतीय भागात पोचले. सिंहबल आता अुत्साहाने म्हणाला, ''युवराज, आपण बरोबर जागी पोचलो आहोत. वैद्यानं सांगितल्याप्रमाणे अमृतवल्लीचं झुडूप एका फुटापेक्षा अुंच नसणार. घोड्यांवर बसून आपण ते शोधू शकणार नाही. आता खाली अुतरून ते शोधत राहूया.''

दोघेही घोड्यांवरून अुतरले अन् त्यांना झाडाला बांधून टाकले. अमृतवल्ली शोधता शोधता त्यांना कळले की, जवळच्याच पहाडातल्या गुहेत रक्ततर्पण नावाचा राक्षस रहातो.

हा रक्ततर्पण राक्षसांपैकी अुत्तम जातीचा होता. त्याचे पूर्वज दंडकारण्याचे अधिपती होते. हलक्या जातीच्या राक्षसांप्रमाणे जनावर मारून खाणं तो अपमान समजे. त्याने फक्त एवढीच शपथ घेतली होती की, 'मरण्यापूर्वी आयुष्यात एकदाच एक माणूस मारून खाईन.' त्याला आता एकाऐवजी चांगली दोन माणसे दिसली. आनंदाने आरोळी ठोकून तो धावतच या दोघांकडे येअू लागला. त्याची आरोळी ऐकताच सिंहबल व अग्निसेन भयाने कापू लागले. युवराज बेशुद्ध होता होता म्हणाला, ''सिंहबल, आता काय मार्ग? मला तर वाटतंय की त्या वैद्यानं जाणून बुजून राक्षसाच्या तोंडी देण्यासाठी आपल्याला इथं

पाठवलंय; अमृतवल्ली हा एक बहाणा! आता परमेश्वरच वाचवू शकेल आपल्याला.''

खाली पडणाऱ्या अग्निसेनला पकडून सिंहबल म्हणाला, ''युवराज, राज्यातल्या प्रत्येकाला माहीत आहे की, आपले पिता भोगलालसी आणि आपण स्वत: क्रूर आहात. हा राक्षस अत्यन्त क्रूर असल्याचं मीही ऐकलं होतं. अशा परिस्थितीत आपण काय करावं? देवावर भरंवसा ठेवून गप्प रहायचं? नाही, म्यानातनं तलवार अुपसा आपली!'' अन् त्याने स्वत: धनुष्यावर चढवण्यासाठी भात्यातून बाण काढला.

एवढ्यात राक्षस त्यांच्या अगदी जवळ पोचून दोघांना दोन्ही हातात अुचलत ''अरेवा! आज माझी शपथ पूर्ण होणार! पण एक धर्मसंकट आहे. मरणापूर्वी एकच माणूस

मारून खायची शपथ घेतली होती मी! पण आता इथे तर दोघंजण आहेत. काय करावं बरं!'' असे बोलत दोघांकडे तीक्ष्ण नजरेने पाहू लागला.

तेंव्हा सिंहबल म्हणाला, ''हे राक्षसोत्तमा, धर्म-अधर्म जाणण्याची तुला समज आहे, हे पाहून मला आनन्द वाटतोय. जीवन आणि मृत्यु यांच्यामधे लटकणाऱ्या चन्द्रशिला राज्याच्या महाराजांच्या औषधासाठी अमृतवल्ली शोधायला आलोत आम्ही दोघं. हे त्या राज्याचे युवराज आहेत. ते रोपटं कुठे आहे हे सांगितलंस तर युवराज ते घेऊन जाऊन पित्याला वाचवतील; अन् मग आरामात तू मला खा. तुझी शपथ मुळीच मोडणार नाही.''

तावडतोब दोघांना खाली ठेवत सिंहबल म्हणाला, ''ते रोप इथे जवळच आहे. जरूर देतो मी ते तुला! जन्म देणाऱ्यासाठी कोणी त्याग करणं हे या जगात अगदी सहाजिकच आहे. पण एकाद्या युवराजाने आपल्या रक्षणासाठी तुझ्यासारख्या सामान्य नागरीकाला बळी द्यावं हे बरं दिसतं का?''

दुसऱ्याच क्षणी राक्षसाचे पाय धरत अग्निसेन म्हणाला, ''हे भल्या राक्षसा, छान डोळे अुघडलेस माझे! माझ्या प्रजेला आपल्या भोगलालसी राजाची घृणा वाटतेय, अन् माझ्या क्रूरपणासाठी तिला माझा द्वेष वाटतोय. माझ्या चुकीबद्दल मला शासन मिळायला हवंच. अमृतवल्ली सिंहबलच्या हवाली करून मलाच खा!''

हे ऐकून राक्षस खो खो हसू लागला अन् म्हणाला, ''ज्या दया, करुणा इ. सात्विक गुणांबद्दल बोलताय, ते तर राक्षस-स्वभावाच्या अगदी विरुद्ध आहे. त्याचं पालन होणार नाही. पण तुमच्यासाठी मी त्याग करायला तयार आहे. चला माझ्याबरोबर ''आणि तो त्यांना जरा दूर घेऊन गेला. तिथल्या झाडीतून अमृतवल्ली रोपटी मुळासकट अुपटून त्यांच्या हाती देत तो म्हणाला, ''एकच का, दोन-तीन घेऊन जा. पण माझी शपथ मात्र राहूनच गेली. याचं कारण, बहुधा मी राक्षस-स्वभावाविरुद्ध काही दुष्कृत्य केलं असलं पाहिजे.'' लांब सुस्कारा सोडत तो आपल्या गुहेकडे वळला.

सिंहबल आणि युवराज मोठ्या आनन्दाने घोड्यांवर आरूढ होऊन नगराकडे निघाले.

सोनेरी क्षण - ९

जगात हे कोठे आढळेल?

... कोला अस्वल?

कोला अस्वलांची पिल्ले, कांगारूच्या पिल्लांप्रमाणेच पहिले सहा महिने मातेच्या पोटाला असलेल्या पिशवीत वाढतात. खाताना ती खूप गमती करतात. त्यांचा मुख्य आहार म्हणजे युकॅलिप्टस्‌ची पाने. ही कुठे आढळतात सांगू शकाल?

... मत्स्यकन्येचा पुतळा?

हॅन्स क्रिश्चिअन अॅण्डरसन हे सुप्रसिद्ध बालवाङ्मय लेखक होते. त्यांच्या स्मृति-प्रीत्यर्थ मत्स्यकन्येचा एक कान्स्य पुतळा एका बंदराच्या प्रवेशद्वारी स्थापित केला आहे. हे बंदर कोणते?

... मॅडम टुत्स्वाड्स् वॅक्स संग्रहालय?

एक फ्रेन्च महिला मॅडम टुत्स्वाड्स् यांनी १८३४ मधे एक संग्रहालय स्थापन केले. आजही ते सुप्रसिद्ध व अप्रसिद्ध अशा व्यक्तींच्या मेणाच्या पुतळ्यांसाठी प्रसिद्ध आहे. हे संग्रहालय कोठे आहे?

.....सोन्याच्या द्वाराचा पुल?

'गोल्डन गेट ब्रिज' सोन्याच्या द्वाराचा पुल हा जगातील सर्वात सुन्दर पुलांपैकी एक गणला जातो. १९३७ मधे त्याची निर्मिती झाली असून तो १२२० मी. लांबीचा आहे. तो ओलांडायचा म्हटले, तर तुम्हाला कुठे जावे लागेल?

प्रयत्न करून पहा :

बॉडी रोल

गंमत म्हणून हा खेळ खेळता येईल.

अ - टेनिसचा चेंडू अुजव्या हातात पकडा.

आ - दोन्ही हात अुचलून इंग्रजी अक्षर 'टी' च्या आकारात अुभे रहा.

इ - हातातला चेंडू अुजव्या हातावरून हळूच घसरत सोडा.

तो कोपर, दंड व छातीवरून घसरत जाअून डाव्या हातात पोचेल. क्रमवार तुम्हाला असे करणे जमले, की डाव्या हातातला चेंडू अुलट क्रमाने अुजव्या हातात आणायचा प्रयत्न करा.

टेडी बेअरचे बाहुले

आवश्यक वस्तु:

जुना प्लॅस्टिकचा टेडी बेअर, प्लॅस्टर ऑफ पॅरिस, कात्री, दोऱ्याचा तुकडा व रंग.

बनवायची रीत:

१. प्लॅस्टिक टेडी बेअरचे मधोमध कापून दोन अुभे भाग करा.

२. प्लॅस्टर ऑफ पॅरीसमधे पाणी मिसळून, चांगले मळून त्याचा गोळा बनवा.

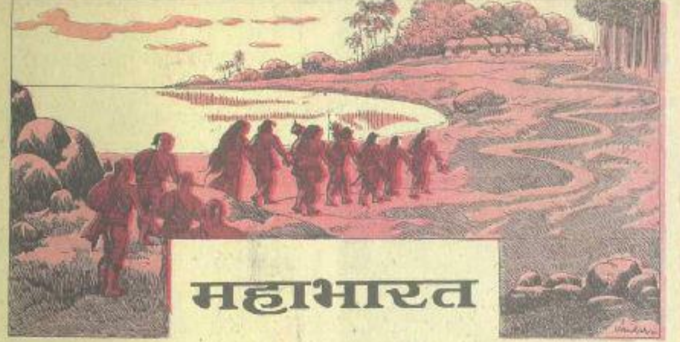
३. कापलेल्या बेअरच्या दोन्ही भागात तो गोळा नीट भरून दोन्ही भाग दोऱ्याने एकमेकांवर नीट बांधा.

४. प्लॅस्टर ऑफ पॅरीस घट्ट होईपर्यन्त ते तसेच राहू द्या.

५. नन्तर हळू हळू प्लॅस्टिक काढून घ्या. आता प्लॅस्टर ऑफ पॅरिसचा टेडी बेअर तुमच्या हाती येईल.

६. शेवटी त्याचे डोळे, नाक व तोंडाला रंग लावा.

© Amrita Bharati, Bharatiya Vidya Bhavan, 1996

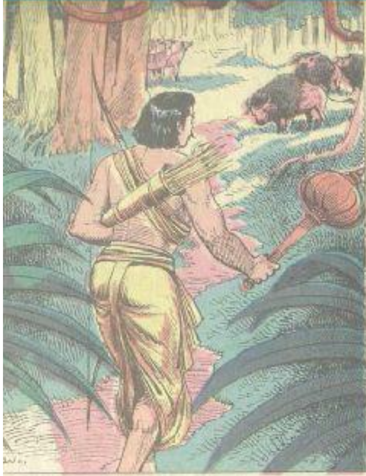
महाभारत

एक वर्षाच्या वनवासानन्तर अर्जुन इन्द्रलोकी गेला. त्याला परत येता येता पाच वर्ष निघून गेली. तो परत आल्यानन्तर ते चार वर्ष गन्धमादन पर्वतप्रान्तात राहिले. कुबेराच्या परवानगीने आणि त्याने नेमलेल्या यक्षांच्या मदतीने त्यांनी त्या दिव्य प्रदेशाचे सौन्दर्य खूप पाहून घेतले. त्यांच्या वनवासाची दहा वर्षे अशी निघून गेली अन् आता इथे अकरावे वर्षही संपले. लवकरच बारा वर्षेही पूर्ण होतील अन् शेवटचे अज्ञातवासाचे वर्ष पुरे करून कौरवांशी लढून आपला सूडाचा अग्नी शमवतील. त्या वेळाची भीम मोठ्या आतुरतेने वाट पहात होता. एके दिवशी त्याने आपल्या मनातली ही गोष्ट अग्रज धर्मराजाला निःसंकोचपणे सांगून टाकली. अर्जुन, नकुल, सहदेव यांनीही भीमाला दुजोरा दिला. त्यांच्या बोलण्यातून स्पष्ट दिसत होते, की ते ही भीमासारखे त्या वेळेच्याच प्रतीक्षेत आहेत.

धर्मराजाने त्यांच्या भावना ओळखल्या आणि तो देवप्रान्त सोडून निघून जायचे ठरवले. भीमाने स्मरण केल्याबरोबर घटोत्कचाने आपल्या अनुचरांसह येअून पांडवांना वृषपर्वाच्या आश्रमात पोचवले. तेथून ते बदरिकारण्यात आले. त्या सुन्दर अरण्यात एक महिना राहून पुढे ते किरात देशातल्या सुबाहुपुरला गेले. इन्द्रसेन, विशोक इ. पांडवांचे सहयात्री तेथेच राहिले. घटोत्कच व त्याच्या अनुचरांनाही पांडवांनी तेथूनच परत पाठवले व ते स्वतः पायी चालत हिमालयातल्या विशाखयूपला पोचले.

या प्रान्तात शिकार करायला अनेक श्वापदे होती. शिकारीची आपली आवड भागवत पांडव वर्षभर तेथेच राहिले.

एके दिवशी हातात आयुध घेअून भीम शिकारीला निघाला. त्याने अनेक जनावरे

मारली. शिकारीत मग्न असताना त्याला अचानक हिरव्या रंगाचा महासर्प दिसला. त्याचे तोंड एकाद्या गुहेसारखे विशाल असून त्यात अति भयंकर असे चार दात होते. त्याचे डोळे प्रकाशमय होते आणि तोंडातून विषज्वाला निघत होत्या. त्या ज्वाला मोठमोठ्या वृक्षांना जाळत होत्या. अशा भयंकर सर्पाला भीम निडरपणे जाऊन भिडला. पण उलट सापानेच त्याचे शरीर आपल्या विळख्यात लपेटून घेतले. भीमाने निस्तेज होत त्याच्या विळख्यातून स्वतःला सोडवायचा खूप प्रयत्न केला. भीमाच्या अंगात हजार हत्तींचे बळ असूनही तो स्वतःला सोडवू शकेना.

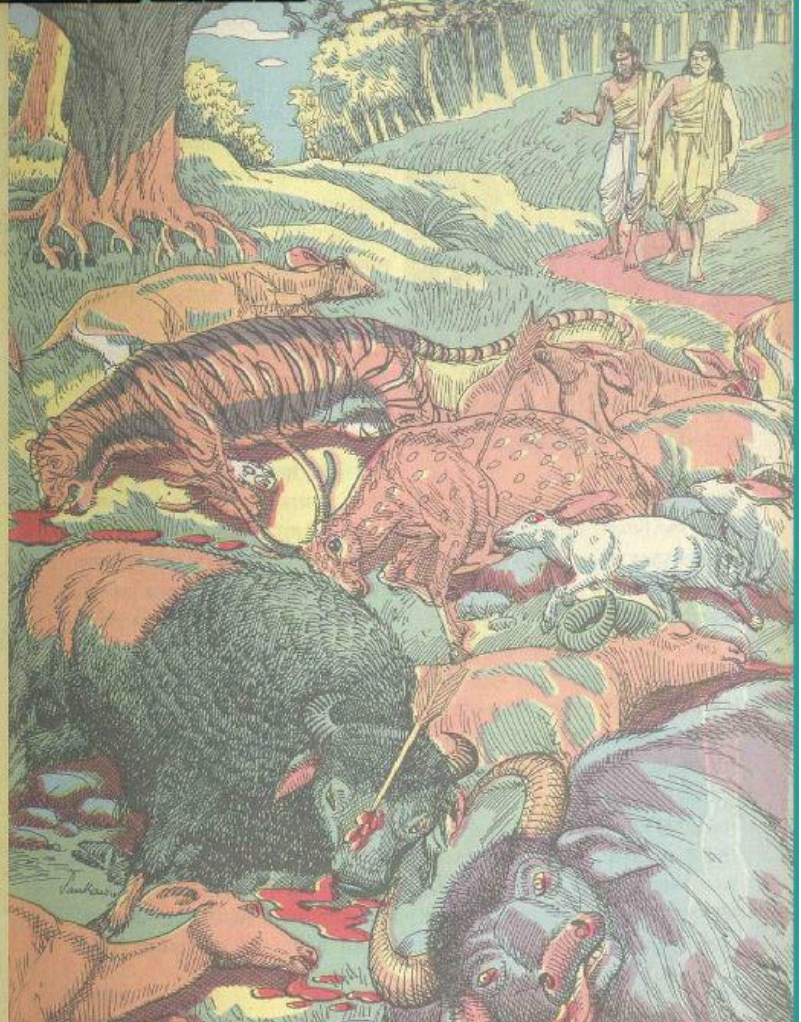
भीम वेळेवर परत न आल्याने, धर्मराज तो गेल्या दिशेला शोधासाठी निघाला. अर्जुन व नकुल-सहदेवांवर त्याने द्रौपदीच्या रक्षणाचा भार सोपवला. धौम्यही त्याच्याबरोबर गेला. मार्गात भीमाने मारलेल्या श्वापदांचे ढीग पडले असल्याने शोध घेणे अवघड झाले नाही.

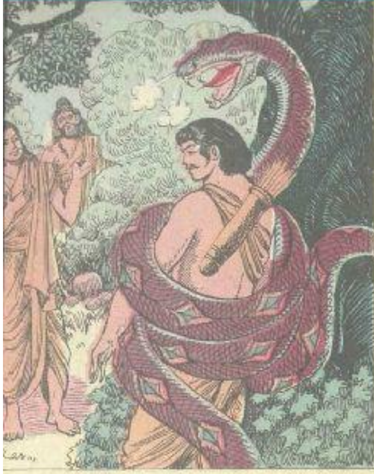
पुढे गेल्यावर सापाच्या विळख्यात अडकलेला भीम त्याला दिसला. आता असहाय होऊन तो निराश दिसत होता. भीम का व कसा सर्पाच्या तावडीत सापडला हे धर्माला कळेना! सर्पाला संबोधित करून तो म्हणाला, "सर्पराजा, तुला खाद्यच हवं असेल तर बोल, काय हवं तुला? तू मागशील ते आणून देतो, पण माझ्या भ्रात्याला सोडून दे."

सर्प म्हणाला, "महाशय, तुमचा भ्राता योगायोगानेच माझ्या तावडीत सापडलाय. मी त्याला आता कोणत्याही परिस्थितीत सोडणार नाही. तुलाही हवं तर रहा इथं! अद्या गिळून टाकीन तुला."

त्याचे दर्पयुक्त बोलणे ऐकून धर्मराजाने विचारले, "पण आहेस तरी कोण तू?"

"मी तुझा पूर्वज ! माझं नाव नहुष! चन्द्राच्या सातव्या पिढीतला आहे मी. आपल्या जीवनात मी अनेक पुण्यकृत्यं केली. खूप तपस्या करून इन्द्रपद मिळवलं. पण ते मिळवल्यावर गर्व झाला मला, आपल्या मर्यादा ओलांडल्या मी. ब्राह्मणांचा अपमान केला. अगस्ती-मुनींनी क्रोधित होऊन मला सर्प बनायचा शाप दिला. पण त्यांच्या कृपेनं पूर्वस्मृति, अन् असीम बळ मला प्राप्त झालंय त्यांनीच मला सांगितलंय की माझ्या प्रश्नांचे बरोबर उत्तर देणाराकडून मला शापमुक्ति

मिळेल.'' सर्प बोलला.

''मग विचार तर. यथाशक्ती अुत्तरं द्यायचा प्रयत्न करीन.'' धर्मराज म्हणाला.

''ब्राह्मण कोण? त्याला काय माहीत असणं आवश्यक आहे? सापाने विचारले,

''मला बरोबर वाटणारं अुत्तर देतोय मी. ब्राह्मण तोच, की ज्याच्यात सत्य, दान, सहनशक्ती, तपस्या, दया, करुणा आदि गुण असतील. त्याला माहीत असायला हवं ते परब्रह्मतत्व, की ज्यात न सुख आहे अन् न दुःखही.''

''राजा, तू सांगितलेले सगळे गुण जर एकाद्या शूद्राच्या अंगात असतील, तर त्याला ब्राह्मण म्हणावं का? तू म्हणालास की परब्रह्मतत्व हे सुखदुःखाच्या पलिकडे आहे. पण जगात असं काहीच नाही, की जे सुखदुःखाच्या पलिकडे आहे.'' सर्पाने विचारले.

''ज्याच्यात सत्य, दान, दया आदि गुण असतील, तो शूद्र नव्हेच. आणि हे गुण ब्राह्मणात नसतील, तर त्याला ब्राह्मण म्हणू नये. सदाचार हा सर्वोत्तम आहे. ज्याप्रकारे शीत व अूष्ण यांच्यामधे शून्य आहे, त्याच प्रकारे सुख व दुःख यांपेक्षा भिन्न असं जगात काहीच नाही. या द्वंद्वापलिकडे एकच आहे, ते म्हणजे परब्रह्म-तत्व.'' धर्मराज अुत्तरला.

''तू म्हणालास की सदाचार सर्वोत्तम होय. मग केवळ सदाचारामुळेच कोणी ब्राह्मण बनत असेल, तर वर्णाश्रमाची गरजच काय?'' सर्पाने विचारले.

धर्मराज म्हणाला, ''बोलणे, जन्मणे, मरणे, जन्माला घालणे या गोष्टी सर्व मानवांना समान रूपाने नैसर्गिक आहेत. परंतु पूर्वी जाति-संकरामुळे वर्ण-विभाजन आवश्यक झाले. वेदज्ञात्याला मुख्य गुण हवे - त्यांचा सदाचार व त्यांची व्यवहार शैली. ब्राह्मण-स्त्रीच्या पोटी जन्मलेला प्राणी, तोपर्यन्त शूद्र स्त्रीच्या पोटी जन्मलेल्या प्राण्यासारखाच असतो, जोवर त्याच्यावर काही संस्कार घडत नाहीत. आपल्या जीवन कालात सत्य आदि सद्गुण ग्रहण केल्यावरच तो ब्राह्मण बनतो. असा गुण-ग्राही शूद्रसुद्धा ब्राह्मण बनतो. स्वतः मनुने खूप पूर्वीच हे सांगितले आहे.''

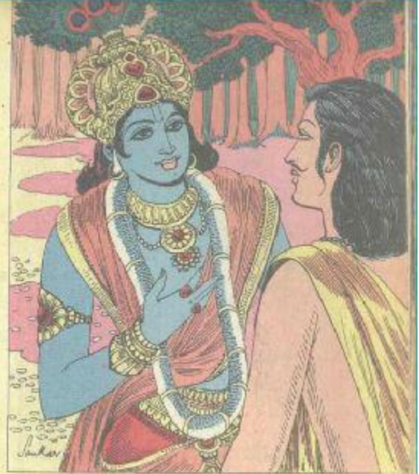
यावर सर्प म्हणाला, ''तुझ्या अुत्तरांनी माझं समाधान झालं. मी तुझ्या भ्रात्याला गिळणार नाही.'' अन् तो शापमुक्त होअून त्याला पूर्वीचे नहुषाचे रूप प्राप्त झाले. इतक्यात स्वर्गातून विमान आले अन् त्यात बसून नहुष स्वर्गात गेला.

अशाप्रकारे धर्मराजाने आपल्या भ्रात्याला सोडवले व धौम्यासह तो आपल्या पर्णकुटीत परतला. नंतर घडलेले सर्व त्याने सर्वांना सविस्तर सांगितले. सर्वांना भीमाच्या दुस्साहसाचे व धर्मराजाच्या ज्ञानाचे आश्चर्य वाटले.

वर्षाकाल संपेपर्यन्त पांडव द्वैतवनातच राहिले. नंतर ब्राह्मण व परिवारासह ते काम्यकवनात पोचले. ऋषींनी त्यांचे स्वागत केले.

श्रीकृष्ण सत्यभामेला बरोबर घेअून पांडवांच्या भेटीसाठी तेथे पोचले. सर्व पांडवांच्या अुपस्थितीत श्रीकृष्ण धर्मराजाला म्हणाले, ''राजा, इतकी वर्ष अरण्य हेच तुझे निवासस्थळ आहे, पण तू अरण्यधर्माचं पालन न करता, राजधर्माचंच पालन करत राहिलास. धर्मराज, हे तुझं नाव मोठं सार्थक आहे. निश्चित काळ पूर्ण झाल्याबरोबर आम्ही सर्व तुला पाठिंबा देअू आणि त्या स्वार्थी, कपटी, ईर्ष्याळू कौरवांचा समूळ नाश करू. तू राजा बनणार हे निश्चित.'' नन्तर तो द्रौपदीला म्हणाला, ''पांचाली, दुर्योधनाच्या डोक्यावर सध्या मृत्यु विचरत आहे. तुझ्या मुलांची सुभद्रा अुत्तम काळजी घेत आहे. प्रद्युम्न त्यांना धनुर्विद्या शिकवत असतो.''

कृष्णाला प्रणाम करत धर्मराज म्हणला, ''तूच तर आमचा मुख्य आधार आहेस. आता आमचा वनवासकाळ संपत आला आहे. तुझ्या कृपेनं अज्ञातवासाचं वर्षही सफलतेनं समाप्त झालं, तर पुढेही तूच आम्हाला मार्गदर्शन करायचं आहेस. आता लगेच आम्ही काय करावं याबद्दल आम्हाला आज्ञा दे.''

श्रीकृष्ण तेथे असताना मार्कण्डेयही आला. त्याचे वय खूप असूनही तो केवळ वीसच वर्षांचा वाटत होता. त्याच्या मुखावर तेज होते. तेथे अुपस्थित असणाऱ्या सर्वांना विविध कथा सांगून अनुकरणीय धर्मसूत्रेही सांगावीत अशी त्याची इच्छा होती. आश्रमाच्या बाहेर या गोष्टी चालू असताना आत सत्यभामा व द्रौपदी गप्पागोष्टी करण्यात मग्न होत्या.

सत्यभामेने द्रौपदीला विचारले, ''तुझे पति शूरवीर आहेत. दिक्पालांपेक्षा त्यांच्यात

काहीही कमी नाहीय. पण मला तर या गोष्टीचं आश्चर्य वाटतंय की असे बलवान पाचही पति तुझ्या मुठीत कसे रहातात. तुझं मन ते कधीच दुखवत नाहीत. तुला पसंत नसणारं कुठलंच काम ते करत नाहीत. तुझा मान ठेवतात. याचं कारण काय? त्यांना आपल्या ताब्यात ठेवण्यासाठी तू काय खास व्रतं, पूजा वगैरे केल्यास काय? की मन्त्र, जडी-बुट्टी इ. चा वापर केलास? मलाही आपल्या पतीला असंच मुठीत ठेवता यावं, म्हणून तुझी काय खुबी असेल ती सांग ना. माझ्या पतीचा स्वभाव तुला माहीतच आहे.''

द्रौपदी म्हणाली, ''सत्यभामा, आत्ता तू ज्या मन्त्रतन्त्रांचा अुल्लेख केलास, त्यांचा अुपयोग वाईट चालीच्या स्त्रियाच करतात. कृष्णाच्या बायकोला असे बोलणे शोभत नाही. माझ्या बाबतीतला तुझा संशयही त्रुटिपूर्ण आहे. आपल्याला ताब्यात ठेवण्यासाठी आपली बायको मन्त्र-तन्त्रांचा वापर करते असं कळलं, तर त्यांच्या दृष्टीनं तिची काही किंमत राहील का? पांडव माझ्याशी इतक्या प्रेमानं का वागतात, ते ऐक नीट. मुळात मीच कधी कसली अनावश्यक मागणी करत नाही. माझी एकादी अुचित मागणीही ते पुरी करू शकले नाहीत, तरी मी कधी रागावत नाही. माझ्या पतीचं माझ्यावर मनापासून प्रेम आहे हे मला माहीत आहे. पण याचा अर्थ असा नव्हे की, मी त्यांची सेवा करणं टाळावं. आपलं कर्तव्य मी कधीही चुकवत नाही. मी स्वत: त्यांची सेवा करते, दासदासींच्या भरंवशावर नाही सोडत. त्यांना आवडणारे भोजनपदार्थ मी स्वत: बनवून वाढते. ते जे काही बोलतात किंवा करतात, त्याला मी कधीच विरोध करत नाही. मी कधी अकारण हसत नाही, आपल्या सवतीचा द्वेष करत नाही. धर्मराज इन्द्रप्रस्थात राज्य करत असताना हजारो ब्राह्मण, ब्रह्मचारी, संन्यासी इ. अतिथि म्हणून येत-जात असत. त्यांच्या सत्काराचा भार मी संभाळत असे. इतकंच नव्हे, तर पांडवांच्या बाकीच्या पत्नी, हजारो दासदासी, पशुपालक इत्यादींचं कुशल पहाण्याचं काम मी स्वत: करत असे. खजिन्याचा हिशोबही मीच पहात असे. थोडक्यात म्हणजे परिवाराचा संपूर्ण भार मी संभाळत असे. यामुळेच माझ्या पतींचं प्रेम

आणि विश्वास आहे माझ्यावर. मन्त्रतन्त्रांच्या आधारानं मी त्यांना ताब्यात ठेवते अशी तुझी समजूत निराधार आणि त्रुटिपूर्ण आहे.''

द्रौपदीचे सारे बोलणे सत्यभामेने मनापासून ऐकून म्हटले, ''तुला असं विचारून मी खरोखरीच फार मोठी चूक केलीय. मला आता पश्चात्ताप होतोय त्याचा! माझ्या चुका मला आता कळून चुकल्या आहेत. माझ्यात सेवा-भाव मुळीच नाही, द्वेष अगदी पुरेपूर भरलेला आहे. मागण्या पुऱ्या झाल्या नाहीत, तर मी पुन्हा पुन्हा रुसते. तू डोळे अुघडलेस माझे! रागावू नकोस माझ्यावर! मी फक्त चेष्टा केली असं समज.''

महामुनि मार्कण्डेय, श्रीकृष्ण व सत्यभामा पांडवांचा निरोप घेअून आपापल्या दिशेने निघून गेले, आणि काम्यकवन सोडून पांडव पुन्हा द्वैतवनात आले.

तेथे असताना एक ब्राह्मण तेथून हस्तिनापुरला गेला व धृतराष्ट्राला म्हणाला, ''महाराज, मी द्वैतवनातून आलो आहे. तेथे पांडव अून, वारा, पाअूस यांना तोंड देत कष्टांचं जीवन जगत आहेत. लोक-विजेते पाच पति असूनही द्रौपदी अनाथासारखी जगत आहे. तिचे कष्ट वर्णनातीत आहेत.''

हे ऐकून धृतराष्ट्राला दु:ख झाले. कारण आपल्याच अुपेक्षेमुळे पांडव व द्रौपदीला इतका त्रास सहन करावा लागतोय हे त्याला चांगले माहीत होते. तो ब्राह्मणाला म्हणाला, ''माझ्या सगळ्या पुत्रांपेक्षा धर्मराज अुत्तम आहे. त्याच्या मनात कधी राग येत नाही. अर्जुन हाच त्याचा विधेय आहे. पण भीमाचा स्वभाव भिन्न आहे. तो महाबली असून त्याला चटकन क्रोध येतो. परन्तु वचनबद्ध धर्मराजाविरुद्ध तो कधीच काही बोलत नाही, मन मारून गप्प रहातो. माझा पुत्र दुर्योधन दुष्ट वृत्तीचा आहे, त्याची बुद्धी वक्र आहे. त्याच्या अन्यायांमुळेच पांडवांना इतका त्रास सहन करावा लागतोय. पुढे तो त्यांना अर्ध राज्य देअून टाकील, तर काहीही संकट येणार नाही. पण तो तसं करणार नाही हे मला माहीत आहे. पण ते त्याच्याच विनाशाला कारण होईल.''

चिडचिडा नोकर

भवानीनगरच्या जमीनदाराच्या जंगली प्रान्तात अलिकडे दोन-तीन वर्ष पाऊसच पडला नाही. त्यामुळे तिथले शेतकरी शेतसारा भरू शकले नाहीत. तिथल्या जमीनदाराचा वसुलीकारकून वामन अुदार स्वभावाचा होता. त्यामुळे शेतकऱ्यांची स्थिती पाहून सारा भरण्यासाठी त्यांच्यावर दबाव आणणे, जुलूम-जबरदस्ती करणे, असले प्रकार तो करू शकला नाही. खजिना-अधिकाऱ्याकडे त्याने यासंबंधी पूर्ण स्पष्टीकरण करून सारा भरता न आल्याचे कारण कळवले. परन्तु जमीनदाराला त्याचा अर्ज व कारणे खरी वाटली नाहीत. आणि त्याने वामनला नोकरीवरून काढून टाकले. शेषफणी नावाच्या माणसाला त्या जागी नेमायची आज्ञा त्याने आपल्या दिवाणाला दिली.

शेषफणी हा चिडचिड्या स्वभावाचा असून दया, करुणा वगैरे भावनांशी त्याचा अणू संबंधच नव्हता. त्याने तिथल्या एका मोठ्याशा गावात कचेरी अुघडली आणि दवंडी पिटवली की 'जे शेतकरी सारा भरणार नाहीत, त्यांना जमिनीवर पालथे झोपवून त्यांच्या पाठीवर मोठे वजनदार पत्थर ठेवले जातील. त्या गावात प्रताप नावाचा एक युवक होता. योग्य वेळी योग्य निर्णय घेण्याची त्याची योग्यता वाखाणण्यासारखी होती. फार बुद्धिमान होता तो. शेषफणीकडे जाअून त्याला प्रणाम करत तो म्हणाला, "पाअूस न झाल्यानं इथं पिकं झाली नाहीतच, अन् वर हे लुटारू वारंवार गावकऱ्यांना लुटत असतात."

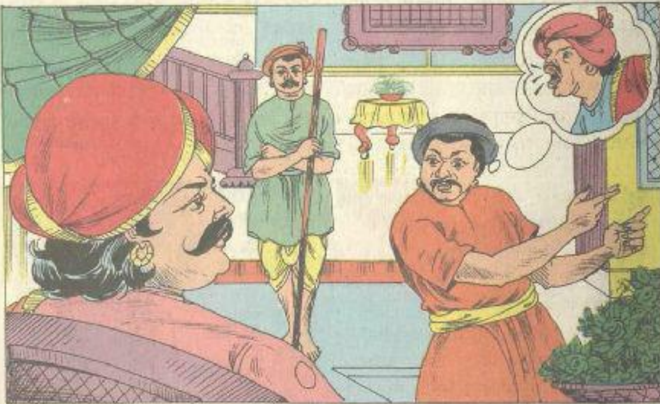
लुटारूंचे नाव ऐकताच शेषफणी घाबरला. पण भीती लपवत तो म्हणाला, "मी इथे वसुलीसाठी आलोय, पाअूस पाडायला नव्हे! अन् या लुटारूंपासून वाचण्यासाठी काय करत असता सांगा पाहू?" प्रताप अुत्तरला "चांगले जातिवन्त कुत्रे पाळले आहेत आम्ही."

शेषफणी जरा कापत कापत विचारू लागला, "हे कुत्रे आहेत तरी कुठे?"

"माझ्याजवळच आहेत. नवख्या माणसांना पाहिलं की 'हो, हो' करायला लागतात ते." प्रताप बोलला. तेंव्हा शेषफणी व्यंगभरल्या स्वरात म्हणाला, "अरे जातीवन्त कुत्रे 'हो हो' नव्हे, भो भो करून भुंकतात." अन् तो स्वतःच थोडा वेळ 'भो भो' करत राहिला. त्याचे नोकर धावतच जमीनदाराकडे गेले अन् त्यांनी जमीनदाराला ही बातमी दिली. दिवाणाला बोलावून जमीनदार म्हणाला, "शेषफणीला भूतबाधा झाली असावी, किंवा त्याच्यावर कोणी करणी केली असावी. तुम्ही ताबडतोब तिथे जाअून पहा आणि निर्णय घ्या."

दिवाणाने स्वतः जाअून शेतकऱ्यांची परिस्थिती पाहिली. वामनलाच पुन्हा नोकरी दिली अन् प्रतापला त्याचा सल्लागार नेमला. शेषफणीला नोकरीवरून काढून टाकला.

नमूताई गोखले

'चान्दोबा'
पुरवणी - ९९

आपल्या देशाची
वृक्ष संपदा

केळ्याचे झाड

आंबा, फणस व केळे ही मुख्य फळे मानली जातात. त्याचप्रमाणे केळे, आंबा, बोर, अुंबर व चिंच हे पाच प्रमुख वृक्ष मानले जाता. यांच्यासंबंधी एक विचित्र कथा प्रचारात आहे. एका काळी हे पाच वृक्ष मानवरूपात पाच बहिणी होत्या. खूप वर्षेपर्यन्त त्यांचे विवाह झाले नाहीत. देवाने एक दिवस दर्शन देअून त्यांना 'विवाहाला तयार आहात का?' असे विचारले. चारजणींनी होकार दिला. सर्वात धाकटीने नकार दिला, पण तिला अपत्य मात्र हवे होते. देवाने त्यांना वृक्षरूप दिले अन् सांगितले की जे पुरुष सरकत या झाडांवर चढतील त्यांच्याशी यांचे विवाह होतील.

या कथेवरून आपणाला कळेल, की बाकी चार झाडांवर चढणे शक्य असते, पण केळीवर (सर्वात लहान बहीण) मात्र कोणी चढत नाही.

केळ्याला संस्कृतमधे 'मोचा', 'कदली' म्हणतात. हिन्दीत 'केला', इंग्रजीत 'बनाना', 'प्लँटेन' किंवा 'ॲडॅम्स ॲपल' म्हणतात. अनेक भारतीय भाषांत केळ्याला 'कदली' म्हटले जाते.

तमिळ व मल्याळीत 'वाळै', तेलुगूत 'अरटि चेट्टु' असे म्हणतात. बौद्ध केळ्याला पवित्र मानतात. बौद्ध साहित्यात अुल्लेखलेले 'मोचापाना' केळ्यापासूनच बनवतात. हनुमान हिमालय प्रान्तातील कदलीवनात (केळ्याची बाग) रहात असल्याचा पुराणात अुल्लेख आहे.

केळ्याचे फूल, फळ व खोडाचा आतील मअू भाग खाद्य पदार्थात अुपयोगात आणले जातात.

कच्च्या फळाचा रंग हिरवा असतो, परंतु काही फळे पिकल्यानंतर हिरवी, पिवळी व लाल असतात. आकारात लहान मोठे असे प्रकार असतात. केळ्यांच्या ५००० जाती आहेत असे म्हणतात. परन्तु सर्वच फळे गोड व स्वादिष्ट असतात.

केळीची पाने चांगली लांब व रुन्द असतात. दक्षिण भारतात जेवण या पानांवर वाढले जाते.

विवाहादि शुभकार्यात मांडव केळीच्या खुंटांनी व पानांनी सजवण्यात येतो. याचे तोरणही बांधले जाते. हे सर्व शुभप्रद समजले जाते.

फळे पिकायला लागून लोंगर काढल्यावर झाड कापून टाकले जाते. कापलेल्या खोडाच्या चारी बाजूंनी पसरलेल्या कन्दांतून नवी झाडे वाढतच असतात.

आपल्या देशातील ऋषि-मुनी

भरद्वाज

दीर्घकाळ जिवन्त रहाण्याची बहुतेकांची इच्छा असते. मरण जवळ दिसत असतानाही आणखी जगायची इच्छा नैसर्गिक आहे, परन्तु अशी इच्छा एकाद्या अुन्नत कारणासाठी असेल, तर ते अधिक न्यायसंगत होय. पंडित अशी इच्छा 'योग्य' मानतात. सप्तर्षीमधील भरद्वाज मुनीची कथा याचे सुंदर अुदाहरण आहे.

भरद्वाज अत्रिऋषींचे पुत्र, आदिकाव्य रामायणाचे रचयिता वाल्मिकी यांचे ते शिष्य. त्यांच्याजवळ यांनी वेदाध्ययन केले. पण त्यांची ज्ञानपिपासा शमली नाही.

त्यांनी इन्द्रादि देवांचा आशिर्वाद मिळवला अन् सुदीर्घ काळ जिवन्त राहिले. संपूर्ण जीवन त्यांनी अध्ययन व ज्ञान यातच वेचले. मृत्यु समीप दिसल्यावर भरद्वाजांनी पुन्हा इन्द्राचे ध्यान करून आपले आयुष्य वाढवण्याची विनन्ती केली.

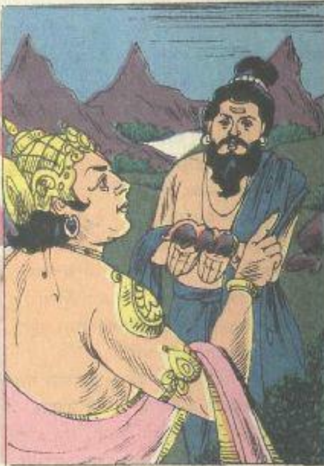
इन्द्राने प्रकट होअून भरद्वाजांना आपणाबरोबर चलायला सांगितले. थोडे अंतर गेल्यावर त्यांना तीन अुंच अुंच पर्वत दूरवर दिसले. इन्द्राने भरद्वाजांना आपली मूठ अुघडायला सांगितले व तीन मुठी माती त्यावर घातली. भरद्वाज मौनच राहिले.

''दूर दिसणाऱ्या त्या तीन पर्वतांच्या तुलनेत तुझ्या मुठीतल्या मातीचे प्रमाण काय?'' इन्द्राने विचारले.

''फारच अल्प; तुलनाच नाही होणार.'' भरद्वाज अुतरले. ''मग तू जे वेदज्ञान मिळवलेस तेही असेच आहे. तू केलेलं ज्ञानार्जन मुठभरच आहे. तुला आणखी जे जाणायचंय, ते या पर्वतांसारखं आहे.'' इन्द्र बोलला.

या बोलण्याने घाबरून जाअून 'मिळवलेले ज्ञान पुरेसे आहे' किंवा अहंकाराने 'मला सर्व काही माहीत आहे' असे तो म्हणेल, अशी इन्द्राची अपेक्षा होती. पण थोडा वेळ मौन राहिल्यानंतर भरद्वाज नम्रतेने म्हणाले. ''ज्ञान इतके अुन्नत असेल, तर मला ते पूर्णरूपानं मिळवायचं आहे. आपला आशिर्वाद असेल, तर या तीन्ही पर्वतांवर विजय मिळवण्याचा मी प्रयत्न करीन.''

भरद्वाजांच्या स्थिर, अविचल आत्मविश्वास आणि अुन्नत ध्येयाचे इन्द्राला अत्यन्त आश्चर्य वाटले, आणि आणखी एका संपूर्ण आयुष्याची देणगी देअून इन्द्र अन्तर्धान पावला.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. ताजमहल आग्रा शहरात आहे. 'अग्रवन' वरून हे नाव पडले. याचा अर्थ काय?
२. १९७२ मधे वाघाला 'राष्ट्रीय प्राणी' घोषित केले गेले. त्यापूर्वीचा आपला राष्ट्रीय प्राणी कोणता?
३. मुजिबुर रहमान बांगला देशचे 'राष्ट्रपिता' मानले गेले. त्यांची कन्या 'शेख हसीना'. सध्या प्रधानमन्त्री सुकार्तो - कडून अधिकार प्राप्त करण्यासाठी त्यांची कन्या लढत आहे. तिचे नाव काय?
४. भारताचे प्रधानमन्त्री देवेगौडा कर्नाटक प्रान्ताचे आहेत. पण कोणत्या जिल्ह्याचे?
५. हिरोशिमा, नागासाकीवर बॉम्ब पडल्यावर जपानने पराजय कबूल केला. अन् युद्ध संपले. परन्तु प्रथम नागासाकीवर बॉम्ब टाकायचे ठरले नव्हते. कुठे टाकायचा होता?
६. सामान्यत: स्वयंपाकघरात दिसणारा एक किडा बॉम्बचा आघात सहन करूनही जिवन्त राहू शकतो. तो कोणता किडा?
७. आफ्रिकेत ओवेन धबधबा कुठे आहे?
८. ऑलिंपिक क्रीडा १८९६ मधे सुरु झाल्या, तरी ऑलिंपिक शपथेचा प्रघात नंतर सुरू झाला. केंव्हा?
९. आपल्या देशात एस.टी.डी. सेवा १९६० पासून सुरु झाली. कोणती दोन शहरे त्याद्वारे जोडण्यात आली?
१०. मुलांना खूप आवडणाऱ्या वस्तूचा शोध इटालो मार्सियोनींने लावला. तो शोध कोणता?
११. ही क्रीडा १८७५ मधे अमेरिकेत सुरु झाली व नंतर आशियात पसरली. या क्रीडेचे नाव काय?
१२. 'कॉमनवेल्थ' चे प्राचीन नाव काय?
१३. पहिली 'टेस्ट सेन्चरी' कोणत्या भारतीय खेळाडूने मिळवली?
१४. पद्मश्री, पद्मभूषण, पद्मविभूषण व भारतरत्न हे चारही मान मिळवणारे भारतीय नागरीक कोण?
१५. 'प्लॅनिंग कमिशन' प्रथम कोणत्या वर्षी आयोजित झाले? प्रथम अुपाध्यक्ष कोण?

उत्तर

१. स्वर्ग अुद्यान.
२. सिंह.
३. मेघावती, सुकर्णोची कन्या.
४. हसन.
५. हिरोशिमाजवळचे कोकूरा.
६. झुरळ.
७. युगांडा.
८. १९२०, अंट्वर्प ऑलिम्पिकपासून.
९. लखनौ व कानपुर.
१०. आइसक्रीम कोन.
११. व्हॉलीबॉल.
१२. ब्रिटिश एम्पायर गेम्स.
१३. लाला अमरनाथ.
१४. सत्यजित् राय.
१५. १९५० मधे. प्रोफेसर महालनोबिस.

'चान्दोबा' च्या बातम्या

लॉलीपॉप्स आकाशातून

तायवान (फार्मोसा) ची राजधानी तायपीय नगरात अचानक हेलिकॉप्टरचा आवाज ऐकू आला अन् घराघरातून मुले बाहेर येऊन आकाशाकडे पाहू लागली. लॉलीपॉपच्या आकाराचे एक लाल हेलिकॉप्टर फिरत असलेले त्यांना दिसले. ते खाली आले तेंव्हा त्यात कोणी

चालक नसल्याचे दिसले. रेडियो लहरींच्या आधारे रिमोट कंट्रोल द्वारा ते फिरवले जात होते. मुलांना आश्चर्यात टाकणारी आणखी एक गोष्ट नन्तर घडली. ते थोडा वेळ आकाशात फिरल्यानन्तर जाताजाता खरे लॉलीपॉप्स शहरभर खाली टाकत निघून गेले.

सर्वात मोठा वानर

एड्स् हा भयानक रोग काही वर्षांपूर्वीच लक्षात आला. याला औषध अस्तित्वात नाही. त्यापासून वाचण्याचा एकच मार्ग म्हणजे त्याला बळी पडण्यापासून स्वत:ला वाचवणे व जरूर ती सावधगिरी बाळगणे. सामान्य लोकांना या भयानक रोगाची माहिती करून देणे अत्यावश्यक आहे. हे सत्य सर्व देशांच्या ध्यानात आले आहे. त्यामुळे एड्स् पासून आपले रक्षण कसे करावे यासंबंधी माहिती टी.व्ही., रेडियो व पत्रिका यांसारख्या प्रचार माध्यमातून मोठ्या प्रमाणावर दिली जात आहे. पण खळबळजनक विषय असा की, दिवसेंदिवस एड्स् व्याधीग्रस्तांची संख्या वाढतच आहे. या रोगाचा प्रसार रोखण्यासाठी जगभर १ डिसेंबर हा दिवस 'एड्स् दिवस' मानला गेला. मुंबईत मागच्या एड्स् दिवसाआधीच्या दिवशी १०,००० लोकांनी एक मोठी मिरवणूक काढली. त्यासाठी एक मोठा वानर पकडून आणून त्यावर एड्स्बद्दलचे वर्णन लिहिले व त्याला मिरवणुकीच्या अग्रभागी मिरवले गेले. त्याबरोबरच लोकांनी एड्स्बद्दल घोषणाही दिल्या. या वानराची लांबी माहीत आहे? -४.५ मीटर्स! जगात आजपर्यन्त प्रदर्शित करण्यात आलेले हे सर्वात मोठे वानर होय! या वानरामुळे अनेकांना एड्स् संबंधी माहिती मिळाली यात शंकाच नाही.

धन देणारा सान्ताक्लॉज

बर्लिन विश्व विद्यालयात एका विशेष वर्गाची सोय करण्यात आली. त्यात ज्या ज्या लोकांनी भाग घेतला, ते सर्वजण त्या विश्वविद्यालयाचे विद्यार्थीच होते. पण सर्वजण त्यासाठी सान्ताक्लॉजसारखा वेष करून आहे होते. सफेद दाढी लावून म्हातारे बनले होते ते! त्यांनी असे का केले? सान्ताक्लॉजची भूमिका

कशी करावी हे त्यांना शिकायचे होते. ख्रिसमसमधे सान्ताक्लॉजचा (सेंट निकोलस) अभिनय करणारांना युरोपच्या काही संस्था पारितोषिक देतात. अशा प्रकारे काही अुत्साही युवक ख्रिसमसमधे थोडासा पॉकेटमनी जमवतात.

पित्याची इच्छा

समीरला तीन मुलगे व एक मुलगी होती. सर्वात लहान सत्यवती तीन वर्षांची असतानाच मुलांची आई कसल्याशा विषबाधेने मृत्यु पावली. त्यावेळी समीर व्यापाराच्या निमित्ताने बाहेर गावी गेलेला होता. काही दिवसांनन्तर परतलेल्या समीरला जेंव्हा हे समजले तेंव्हा मुलांना कवेत घेअून तो जोरजोराने रडू लागला. नंतर घरात नोकरचाकर असूनही तो मुलांची देखरेख स्वतः करू लागला. व्यापारात त्याचे लक्षच नसे. त्यामुळे त्याची संपत्ती कमी होअू लागली. हिऱ्यांच्या व्यापारात माणसाला फार दक्ष रहावे लागते. त्याला आता वाटू लागले की आपण दुर्लक्ष केल्यामुळे आपला व्यापार मागासू लागलाय.

पुन्हा व्यापाराकडे नीट लक्ष द्यावेसे समीरला वाटू लागले. त्यासाठी आवश्यक ती तयारीही त्याने केली. त्यावेळी गोदावरी पुष्कर अुत्सव चालू होता. आपली मुलगी सत्यवती हिला बरोबर घेअून तो पुष्करमधे स्नानाला गेला.

तेथून परत येऊन घरात पाअूल ठेवल्याबरोबर समीर जोराने रडू लागला. तीन्ही मुलांनी सत्यवतीबद्दल विचारल्यावर, ती उत्सवात हरवल्याचे त्याने सांगितले.

यानन्तर काही आठवड्यांनी मुलांची जबाबदारी नोकरांवर सोपवून समीर जहाजातून परदेशी गेला.

दहा वर्षे निघून गेली. तीनही मुलगे मोठे झाले. या दहा वर्षात समीर जास्तीत जास्त दहा दिवसही घरी राहू शकला नाही. रात्रंदिवस त्याला समुद्रावरच रहावे लागे.

एकदा मुलांना भेटायला घरी आलेला समीर त्यांना जवळ बोलावून म्हणाला, ''मुलांनो मी हिऱ्यांच्या व्यापारात फार अडकून गेलोय. मला जास्तीत जास्त काळ

प्रियंवदा रानडे

समुद्रावरच रहावे लागेल. अन् एकाद्या दिवशी समुद्रातच माझा मृत्यूही होईल. तसं घडलं, तर तुम्ही एक काम करा. वरच्या मजल्याच्या अुत्तरेकडच्या दालनात. एक लाकडी जुनी पेटी आहे, ती अुघडून पहा. पण एक लक्षात ठेवा की त्या दालनाचा दरवाजा माझ्या मृत्यूनन्तरच अुघडायचा आहे. आणखी एक गोष्ट नीट ऐका. कोणत्याही प्रकारच्या त्यागासाठी तयार रहाणं हा अुत्तम धर्म मानला जातो." इतके सांगून त्याने त्या दालनाची किल्ली मुलांच्या हाती दिली.

काही दिवसांनन्तर तो पुन्हा व्यापारासाठी परदेशी निघून गेला. ज्या जहाजातून तो प्रवास करत होता, ते वादळात समुद्रात बुडाले व सर्वचे सर्व प्रवासी बुडून मेले. केवळ दोनच नावाडी काय ते वाचले. त्यांनी जहाजाच्या लाकडांच्या साह्याने आपले जीव वाचवले होते. त्यांच्याकडून समीरच्या मृत्यूची बातमी मुलांना समजली.

मुलांना फार वाईट वाटले. थोरला बाकी दोघांना म्हणाला, "असं काही घडेल याची बाबांना आधीच कल्पना होती. म्हणूनच त्या अुत्तरेच्या दालनाची किल्ली त्यांनी आपल्याला दिली. त्या पेटीत काय आहे ते आता आपण जाअून पाहूया. त्यांची इच्छा पुरी करू."

तिघांनीही त्या दालनात जाअून पेटी अुघडली. ती तर अगदी रिकामी होती! त्यात धन व सोने असेल अशी त्यांची अपेक्षा होती. पण प्रत्यक्षात एका कागदाच्या कपट्याशिवाय त्यात काहीच नव्हते. त्यावर जे लिहिले होते, ते पाहून तिघेही निराश झाले. कागदावर समीरने लिहिले होते, "सिरपुरमधे माझा बालमित्र भूपती रहातो. त्याच्या कन्येचा विवाह तुम्ही तिघांनी आपल्या कमाईतून करावा. माझी इतकीच शेवटची इच्छा आहे."

त्या रात्री तीन्ही भावांना झोप आली नाही. थोरला मनोमन रागावून म्हणाला, "हे काय वडील झाले? एक पैसुद्धा न देता मरून गेले. आपण कशाला कुणा दुसऱ्याच्या मुलीचं लग्न करून द्यावं अन् धाकट्या भावांना अुपजीविकेचा मार्ग दाखवून द्यावा? मी काय इतका निर्बुद्ध अन् कुचकामी आहे?" असा विचार करून तो घर सोडून कुठेतरी निघून गेला.

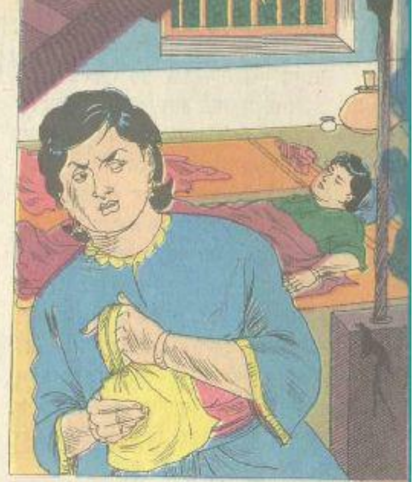
धाकट्या दोघांनी ओळखले की थोरला घर सोडून गेलाय. तेंव्हा छोटा मधल्याला

म्हणाला, "आता आपण दोघांनी का होईना, पण बाबांची इच्छा पुरी करूया. हे घर विकून टाकून त्या पैशातून भूपतीच्या मुलीचं लग्न करून देअू. नंतर कुठे नोकरी पाहून आपलं पोट भरूया."

त्यांनी घर विकले अन् ते धन घेअून ते सिरपुरकडे निघाले. संध्याकाळपर्यन्त ते एका गावात पोचले. तिथल्या ग्रामाधिकाऱ्याच्या घरासमोर पंचायत बसली होती. दोन तरुण अन् एक म्हातारी प्रमुखाचा निकाल ऐकायला अुभे होते. या दोघांनी गर्दीतल्या एकाला विचारले की, "काय मामला आहे?"

तो म्हणाला, "या म्हातारीचे हे दोघं मुलगे. शिवाय तिला एक अुपवर मुलगीही आहे. बाप जिवन्त असेपर्यंत हे सर्वजण एकत्र रहात होते. पण त्याच्या मृत्यूनंतर मुलांनी इस्टेट वाटून घेतली व निरनिराळे राहू लागले. आई अन् बहिणीची कोणीच पर्वा केली नाही. आई मुलांना म्हणाली की, 'तुम्ही वडलांना वचन दिलं की, बहिणीचा विवाह करून देअू. पण आता नकार का देत आहात?' यावर मुलांचं म्हणणं असं की 'लग्नाचा एवढा खर्च केला तर आम्हाला काय अुरेल? आम्ही आपापला संसार कसा चालवावा?' ही अडचण कशी सोडवावी, याचाच पंचायत विचार करत आहे !"

दोघेही भाअू तिथून निघून खानावळीत जेअून तिथेच झोपले. मधला विचार करू लागला, "म्हातारीची दोन्ही मुलं आपल्या बहिणीचं लग्न करून द्यायला तयार नाहीत. मग मी तरी, जिचं जन्मात तोंडही पाहिलं

नाही, त्या भूपतीच्या परक्या मुलीचं लग्न का करून द्यावं अन् आपला पैसा खर्चावा? त्यापेक्षा या पैशातून मी एकादा व्यापार सुरू करू शकेन ना? पैसा कमाअून आरामात आपलं आयुष्य घालवीन." मुकाट्याने धनाची थैली घेअून मधला तेथून पळून गेला.

धाकटा सकाळी जागा झाला तेंव्हा त्याला दिसले की, धनही जाग्यावर नाही, अन् भावाचाही पत्ता नाही! काय घडले असावे हे त्याने ओळखले. आता तो करू तरी काय शकणार होता? सर्व काही भगवन्ताच्या मर्जीवर सोडून तो सिरपुरकडे निघाला.

दोन दिवस पायी चालून तो सिरपुरला पोचला व त्याने भूपतीचे घर शोधून काढले. घर म्हणजे चांगली चार मजली इमारत होती

ती! आश्चर्यात बुडलेल्या त्याच्या मनात आले की, ''इतक्या मोठ्या पैसेवाल्याच्या मुलीचं लग्न माझ्या हातून कसं पार पडावं?''

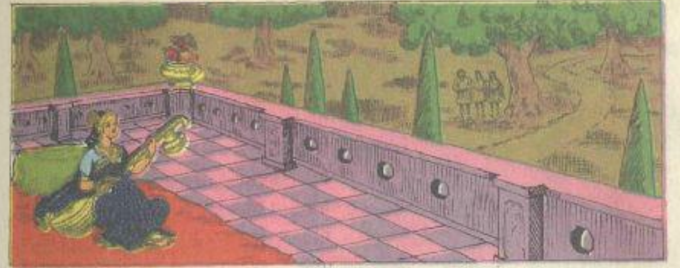
दरवाज्याजवळ जाअून त्याने हाक दिली, ''भूपतीजी ऽऽ!'' जवळजवळ पन्नास वर्षांच्या एका धट्ट्या कट्ट्या माणसाने दार अुघडून म्हटले, ''मीच भूपती! काय हवं तुला?''

''मी समीरचा धाकटा मुलगा. स्वतःच्या पैशांनी मी तुमच्या मुलीचं लग्न करून द्यावं, अशी माझ्या बाबांची इच्छा होती. जे धन बरोबर घेतलं होतं, ते मधला भाअू अुचलून पळून गेला. आपण थोडा वेळ दिलात, तर एकादी नोकरी करून किंवा मजुरी करून धन मिळवेन अन् आपल्या मुलीचा विवाह करून देईन. आपल्या पित्याची इच्छा पुरी केल्याचं समाधान मिळेत मला.''

मोठ्या प्रेमाने त्याची पाठ थोपटून भूपती त्याला आत घेअून गेला. तो म्हणाला, ''तुझा बाप अन् मी बालमित्र! त्याच्या मृत्यूची खबर ऐकून फार वाईट वाटलं मला. त्यानं तुम्हा तिघांच्या भविष्यासाठी फार सुन्दर योजना आखली. तो स्वतः जास्त करून परदेशात रहात असल्यानं, मुलीचं पालनपोषण कदाचित नीट होणार नाही, असं समजून तुझी बहीण सत्यवती हिला माझ्याकडे सोडलं. ती अजूनही माझ्याकडेच रहात आहे. पण त्यानं तुम्हाला मात्र असं सांगितलं, की ती पुष्कर अुत्सवात हरवली. व्यापारात मिळवलेलं लाखो रुपयांचं धनही त्यानं माझ्याकडे सुरक्षित ठेवलंय. त्यानं दृढपूर्वक मला सांगितलं की, 'माझ्या मरणानन्तर, माझ्या तीन्ही मुलांपैकी जो तुझ्या घरी पोचेल, तोच माझ्या परीक्षेत यशस्वी समजावा. त्यालाच माझी सगळी इस्टेट दे अन् सत्यवतीची खरी हकिकतही सांग.' आपल्या पित्याच्या परीक्षेत तूच अुतीर्ण होअून बापाप्रमाणेच योग्य शाबित झालास. ठीक, आता प्रथम आपल्या बहिणीला भेट. ती फार अुत्सकतेनं वाट पहातेय तुझी!'' इतके बोलून भूपतीने सत्यवतीला बोलावले.

भूपतीचे बोलणे ऐकून धाकटा फारच आश्चर्यात पडला. इतक्यात लक्ष्मीप्रमाणे आभूषणांनी सजलेली आपली बहीण सत्यवती आपल्याकडे येत असलेली त्याला दिसली. तिला पाहून त्याच्या डोळ्यातून आनन्दाश्रू झरू लागले.

अपूर्वाईची वस्तु

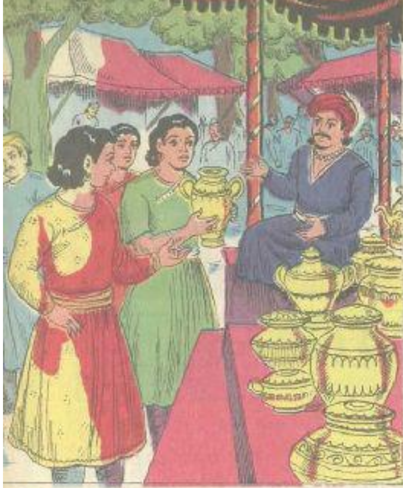
भवानीनगरमधे जयवर्मा नावाचा एक मोठा धनवान माणूस रहात असे. त्याला तीन मुलगे होते - जयपाल, विजय आणि जय. रंग-रूप, विद्या-विनय अन् आचार-विचारात ते अगदी एकसारखेच होते. थोडक्यात म्हणजे तीन्ही भाअू सदाचारी होते. एकमेकांवर त्यांचे फार प्रेम होते. त्यांच्यात आपसात कसलीही गुप्तता नसे. पण फक्त एकच गुप्त गोष्ट होती, की ज्याबाबत तिघेही गप्प असत. तिघांनीही ती गोष्ट आपापल्यापुरतीच सीमित ठेवली होती, कुठेच वाच्यता करत नसत ते.

ती गुप्त गोष्ट म्हणजे तिघांचेही भवानीनगरच्या राजकन्येवर प्रेम होते! तिघांचाही दृढ निश्चय होता की, तिच्याशीच विवाह करायचा. परन्तु तो त्यांनी कोणाजवळही बोलून दाखवला नाही.

संध्याकाळी तिघेही राजवाड्याजवळच्याच अुद्यानात फिरायला जात अन् राजवाड्याच्या व्हराड्यांतून फिरणाऱ्या राजकन्येकडे एकटक पहात रहात. कधी कधी ती करत असलेले वीणा-वादनही कान देअून ऐकत असत. पण त्यांनी राजकुमारीबद्दल आपसात कधी चकार शब्दही काढला नाही.

असाच काळ जात राहिला. एके दिवशी जयवर्माने तीनही मुलांना बोलवून जरा सावध केले, ''मुलांनो, म्हातारा झालो मी आता. मी कमवलेल्या धनातून तुम्ही आपलं आयुष्य आरामात जगू शकाल. पण, हे काही पुरुष-लक्षण नव्हे. लग्नाचं वय झालंय तुमचं. लग्नानन्तर तिघं आपापला निराळा संसार थाटाल, मुलं होतील तुम्हाला. क्रमाक्रमानं पैसा कमी होत जाईल. तेंव्हा माझी इच्छा अशी की, तुम्ही देशोदेशी फिरून व्यापार करून धन कमवावं. माझ्या दृष्टीनं हेच पुरुष-लक्षण आहे. नंतर लग्न करून

पंचवीस वर्षांपूर्वी 'चान्दोबा' प्रकाशित झालेली गोष्ट

गृहस्थाश्रमी व्हा."

पित्याच्या बोलण्याला तिघेही फार मान देत असत. त्यांनी घालून दिलेल्या मर्यादेबाहेर जाण्याचे धाडस त्यांनी आजवर कधीच केले नव्हते. त्याचा सल्ला मानून थोडेसे धन बरोबर घेऊन तिघांनीही एका शुभमुहूर्तावर घर सोडले. संपूर्ण दिवस पायी चालल्यावर ते महावर नावाच्या बाजाराच्या शहरात पोचले. तेथे तिघांनीही बाजारातून मनपसन्त वस्तु खरीदल्या. त्या दिवशी शिवरात्र होती.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी तिघे भाऊ तीन दिशांना निघाले. निघण्यापूर्वी शिवरात्रीच्याच दिवशी पुन्हा इथेच भेटायचे त्यांनी ठरवले.

आठवडे अन् महिने लोटले. पुन्हा शिवरात्र आली. महावरच्या बाजाराला पुन्हा बहर आला. त्यावर्षी अगदी अपूर्व अशा वस्तु तेथे विक्रीस आल्या. असे पूर्वी कधीच घडले नव्हते. सर्वात धाकटा जय ठरल्याप्रमाणे बाजारात पोचला. भाऊ येण्यापूर्वी एकादी अपूर्वाईची वस्तु खरेदी करायचे त्याने ठरवले.

अनेक वस्तु राशींनी विकायला ठेवलेल्या होत्या. त्यातल्या एका वस्तूकडे तो फार आकर्षित झाला. ते एक लिंबाचे फळ होते, पण ते साधे लिंबू नव्हते. भयंकर रोगाने ग्रासलेल्या व्यक्तीला रोगमुक्त करायची शक्ती त्यात होती! लिंबू कापून त्याचा रस रोग्याच्या तोंडात पिळला की झाले! तत्क्षण रोग बरा होणार होता ! हजार अशर्फ्या देऊन जयने ते लिंबू खरेदी केले. आणि आपल्या भावांची प्रतीक्षा करू लागला.

विजयही त्याच दिवशी पोचला. त्याने व्यापारात खूप कमाई केली होती. त्यानेही हजार अशर्फ्या खर्चून एक अपूर्व वस्तु खरीदली. तो एक गालीचा होता. तोही सामान्य गालीचा नव्हता. त्यावर बसले की हवे तिथे जात येत असे.

सर्वात मोठा जयपालही त्या दिवशी बाजारात पोचला. त्यानेही अपार धन मिळवले होते. त्याला कित्येक वस्तु आवडल्या व तो त्यांची किंमत विचारत राहिला. शेवटी त्याला एका छोट्याशा दुकानात एक आरसा दिसला. दुकानदाराने त्याची किंमत हजार अशर्फ्या सांगितली.

"एका साध्या आरशाची इतकी किंमत ? यात असं काय विशेष आहे ?" जयपालने विचारले.

"महाशय, हा नुसतंच सौन्दर्य दाखवणारा आरसा नव्हे. या आरशात तुम्ही स्मरण केलेली कोणतीही व्यक्ती, प्राणी ताबडतोब दिसू लागेल. मग ती कोणत्या का स्थितीत असेना!" दुकानदाराने आश्चर्याचे कौतुक सांगितले.

जयपालला लगेच राजकुमारी निरुपमाची आठवण झाली व तिला एकवार पहायची इच्छा त्याच्या मनात आली. त्याने दुकानदाराला हजार अशर्फ्या देऊन आरसा घेतला अन् निरुपमेचे स्मरण करून त्याने आरशात पाहिले. दुसऱ्याच क्षणी त्याचे हृदय दुःखाने जड झाले!

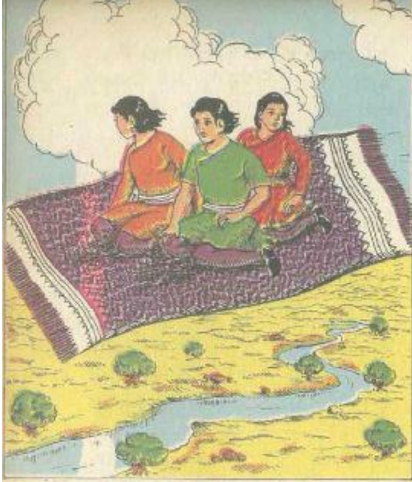
कारण आरशात त्याला राजकुमारी मरणासन्न अवस्थेत दिसली. वैद्याने तिला तपासून म्हटले, "राजकुमारी जगू शकणर नाहीत. त्यांचा मृत्यु निश्चित आहे. अगदी थोड्याच वेळात त्यांचं प्राणपाखरू उडून जाईल!" जयपाल स्वतः इतक्याशा अवधीत तिथे पोचू शकणार नव्हता, कारण पोचायला कमीत कमी एक दिवस तरी लागणारच होता.

जयपालच्या डोळ्यातून अश्रु वाहू लागले. धडपडत तो पुढे जाऊ लागणार, इतक्यात विजय आपल्या भावाला पाहून ओरडला, "जयपाल दादा!"

भावाचा आवाज ऐकून जयपाल जरासा सावरला. 'पहा' असे म्हणून राजकुमारीची स्थिती त्याने विजयला दाखवली, अन् दुःखाने म्हटले, "अशा स्थितीत आपण इतके दूर राहिलो. तिला वाचवू शकणार नाही."

"तू घाबरू नकोस," असे म्हणत त्याने आपला गालीचा जमिनीवर पसरत म्हटले, "यावर बसलो, की क्षणभरात आपल्याला पोचता येईल तिथवर."

जयपालला खूप अुत्साह वाटला. पसरलेल्या गालीचावर दोघे बसणार, इतक्यात दोघांना हाका मारत जय तिथे पोचला. ''बोलायला वेळ नाही आता. बस पटकन या गालीचावर. निदान जिवन्त असलेली निरुपमा पहायला मिळेल.'' विजय बोलला.

काही न बोलता जयही गालीचावर बसला अन् दुसऱ्याच क्षणी ते राजकुमारीच्या मृत्युशय्येजवळ पोचले.

जय आणखी जवळ गेला. लिंबू कापून त्याने तिच्या तोंडात रस पिळला.

दुसऱ्याच क्षणी आश्चर्यकारक बदल घडला राजकुमारीत ! ती चटकन् अुठून बसली. अुपस्थित असणाऱ्या सर्वांच्या डोळ्यातून आनन्दाश्रु झरू लागले. राजाने तीन्ही भावांजवळ आपली हार्दिक कृतज्ञता प्रकट केली. त्यांचे हात पकडत तो म्हणाला, ''मुलांनो, माझ्या कन्येला जीवदान देणारे तुम्ही मला स्वर्गलोकातून अवतरलेल्या देवांसारखे आहात. माझ्या कन्येचा विवाह होईपर्यन्त तिघेही माझ्याचकडे राहून माझा पाहुणचार ग्रहण करा.'' तिघांनी त्याला मान्यता दिली.

आता एक गंभीर समस्या अुपस्थित झाली. 'आपल्या कन्येला वाचवणाराशी तिचा विवाह करून देणाची' राजाने घोषणा केलेली होती. त्यानुसार तिघा भावांपैकी एकाशी तिचा विवाह करायला हवा होता. राजाचीही याला तयारी होतीच. त्याने मन्त्र्यावर निवड करायची जबाबदारी सोपवली.

तिघांचे बोलणे ऐकल्यावर, कोणाशी विवाह करावा याचा निर्णय मन्त्र्यालाही करता येईना. तो विचार करू लागला, ''तिघांपैकी खरं कोणी वाचवलं राजकुमारीला ? जयपालने आरसा पाहिलाच नसता, तर तिच्या आजाराबद्दल तिघांना कळलेच नसते. विजयचा गालीचा नसता, तर वेळेवर ते इथे पोचू शकले नसते. अन् वेळेत येअून सुद्धा लिंबाशिवाय ती वाचण्याचा प्रश्नच नव्हता!''

अडचण सोडवण्यासाठी त्याने तिघा भावांना म्हटले की, ''विवाह कुणाशी करून द्यायचा याचा निर्णय तुम्हीच घ्या.''

आजपर्यन्त तिघांच्यात कधी भांडण झाले नव्हते, मतात कधी फरक पडला नव्हता, पण आता मात्र प्रत्येकजण 'राजकुमारी

आपलीच पत्नी व्हावी' असा दावा करू लागला.

ही परिस्थिती पाहून मन्त्री राजाला म्हणाला, ''महाराज, ही अडचण कोणी तर्कविज्ञच सोडवू शकेल. सभा बोलावली तर तेच विचार करून निर्णय देतील.' राजाने या गोष्टीला संमती दिली.

थोड्याच दिवसात सभा बोलावण्यात आली. बरेच दिवस वाद-विवाद होअूनही अडचणीचे अुत्तर कोणी शोधू शकला नाही. परिस्थिती तशीच राहिली. शेवटी स्वतः निरुपमाच हस्तक्षेप करत म्हणाली, की ही अडचण सोडवण्याची संधी तिला दिली जावी. सर्वांना आश्चर्य वाटले की, जी अडचण आपण मोठमोठे तार्किक सोडवू शकलो नाही, ती एक स्त्री काय सोडवणार ?

निरुपमा म्हणाली, ''मला वाटतंय की तुम्हा लोकांची विचार करण्याची पद्धत चुकीची आहे. तिघांपैकी कोणा भावामुळे मला जीवदान मिळालं, कोण जास्त जबाबदार हे शोधायचा तुमचा प्रयत्न आहे. पण एक मुख्य विषय आपण विसरलात. जयपालच्या आरशाने, विजयच्या गालीच्याने अन् जयच्या लिंबाने मला प्राणदान दिलं हे मान्य. आता प्रश्न असा की, या तिघांपैकी माझ्यासाठी जास्तीत जास्त त्याग कोणी केला - इकडे आपण लक्ष दिलं नाहीत ? जयपालचा आरसा त्याच्याजवळ अजून सुरक्षित आहे. त्यात अजूनही तो दुसऱ्या कोणाला पाहू शकतो. विजयचा गालीचाही त्याच्या जवळ आहे; त्यावर बसून अजूनही तो हवा तिथे जाअू शकतो. पण जयचं लिंबू मात्र अस्तित्वातच राहिलं नाही! ते खर्च झालं. त्याचा वापर करून तो आता आणखी कोणाला मृत्युपाशातून सोडवू शकणार नाही. आता आपणच निर्णय घ्या, कि तिघांपैकी माझ्याशी विवाह करायची जास्त योग्यता कोणाची ? जास्त हक्क कोणाचा ?''

राजकन्या निरुपमेच्या बुद्धिकौशल्याची सर्वांनी वाहवा केली. तिचा विवाह जयबरोबर मोठ्या थाटामाटात साजरा झाला.

सर्व बाबतीत साथ देणाऱ्या आपल्या भावांचा जयने खूप आदर-सत्कार केला. जयवर्माही आपल्या सुयोग्य पुत्रांना भेटून खूप आनन्दित झाला.

